

Interview with Stanislova Ikvildiene

Kl.: Va tai dabar, ponias, pasakykit prašau savo vardą, pavardę, gimimo metus.

Ats.: Tai gal aš pasakysiu kaip mergaitė buvau, pavardę.

Kl.: Gerai.

Ats.: Nu, aš Žagarėj gimiau dvidešimt pirmais metais spalio mėnesio ketvirtą dieną ir čia toj gatvėj, Daukanto gatvėj buvo už tilto prie žydėlių greta namelis buvo. Nu, ir visą laiką pas tėvus. Mokiausi mokykloj, paskui kaip užbaigiau ketvirtą skyrių, žinokit, buvau baisiai savarankiška. Baisiai norėjau savo, žinot, turėti viską savo norėjau. Baigus mokyklą išėjau į miestą, irgi nežinojau, kas tas yra karves ganyti, tikrai nežinojau. Ir parsivežė... Iš Latvijos šeiminkai, kad mane tėvelis leistų karves ganyti. Tėvelis taip nenorėjo, žinokit, jis buvo stalius ir karstus darė. Mes buvom keturios dukros, mama, senelė, nu, sunku buvo tėveliui uždirbti, bet buvo trys, keturi, penki darbininkai, mokiniai buvo. Nu, ir aš išėjau vis tiek tarnauti į Latviją. Nu, išstarnavau, bet, žinot, sekmadieniais kaip aš verkdavau tas karves ganydama. Kaip man skaudu būdavo, visi pasipuošę, o aš ganau. Ir naginės ant kojų, kurių nemokėjau apsiauti, pamokė mane ten ūkininkė.

2:11

Kl.: Kokia mergautinė jūsų pavardė tada buvo?

Ats.: Stanislova Jonutytė.

Kl.: O dabar jau po vyro kaip jus vadinti?

Ats.: Ikvildienė. Nu, ir žinot, iš ten parsivežiau keturis šimtus litų, banke sumainė man, nu, tokia smagi buvau. Apsipirkau ir pasipuošiau, ir tėveliui dar vat įdaviau tų pinigų, bet buvau nerami, reikėjo eiti dirbti. Išėjau dirbti pas Keturakienę, ji tokia, žinot, visko buvo toj parduotuvėj, maisto buvo, silkės, grandinės buvo, tepalai buvo, žibalas. Nu, žinot, miltai ten, cukrus, bet, žinot, sunku buvo dirbti, gi aš jauna buvau dar visai, labai.

Kl.: Ta Keturakienė tai čia jinai žydė buvo?

Ats.: Ne, lietuvė ta buvo. Padirbau per žiemą, žinot, ir sakau, žiūriu, kad... Daug jau padirbau metus, virš metų. Nu, taip jau mylėjo ta šeiminkė mane, bet aš pagalvojau, kad man labai sunku. Ji mane, ta žydė, paviliojo, Aizenštatai žydai. Nu, aš nuėjau į manufaktūros parduotuvę, ten medžiagos, žinokit, buvo.

Kl.: Tai kuo ji jus paviliojo, sakykit?

Ats.: Nu, kad mane rengdavo, aš gi čia pasipuošusi ir švaru, medžiaga pamatuoti jau, žinot, lengva. O, pagalvokit, ten tos silkės, o rudeni

šitiek tepalo, yra tų, ir žibalas, tai aš tik galėjau su kaliošėliais. Mane tiek suėsdavo, žinot, tos druskos visos, tikrai pavargdavau. Vinys ten, nu, vienu žodžiu ėjo viskas. O čia man buvo labai gerai dirbti pas Aizenštata, jau labai geras šeimininkas buvo. Nu, ir aš ten irgi išdirbau kokius metus su viršum, nepasakysiu tikrumoj kiek jau ten išdirbau tų mėnesių. Tėvelis sako, "žinai, dukrele, baik tuos visus darbus, aš nenoriu, kad tu neštus žabus ant pečių į ... kūrenti. Nu, pažiūrėk, kaip gyvena žmonės, turi eiti mokytis siūti". Ir išėjau mokytis siūti, tėvelis išsiuntė.

4:23

Kl.: Tai dar papasakokit apie Aizenštatus, tai kokie jie buvo gaspadoriai? Sakot, geri, tai kodėl jie buvo geri?

Ats.: Nu, labai tokie geri, labai jau, kažkaip mylėjo. Nu, draugiški tokie, kultūringi, ta parduotuvė buvo kultūringa, žinot. Švarbu buvo ten visuomet, kiekvienas drabužėlis suvyniotas buvo į tokia specialia... Buvo popieriai arba dėžutės kur sudėtos, nu, taip jau jis labai žmogų kažkaip įvertino žmogus. Tik vieną sykį man buvo taip, jis... buvau išsigandus. Gi aš dar tokia smulki buvau labai, matuoju, žinot, devyniolika metrų medžiagos ir dar jo giminaitei, šeimininko, ir dar nukirpau. Šeimininkas atėjo ir permatuoti, žinot, man net rankos dreba. "Dabar jau, sakau, tai gali būti gal ir daugiau, ir mažiau, bet atrodo..." Bet, žinot, medžiaga, gali patempti ir paleisti ją, bet išmatavo, žinot. Tai buvo penkiolika centimetrų daugiau, tai šeimininkas "gar nikt". Sako, žinokit, "čia jau nieko", tai taip atsileido. Bet taip jie manim pasitikėdavo visuomet jau prekyboj.

Kl.: Ar netikrindavo?

Ats.: Ne, daugiau. Tik vieną sykį patikrino.

Kl.: Tik tą kartą patikrino, reiškia.

Ats.: Ir daugiau jau ne, nebetikrino niekuomet. Nu, tai va ten išbuvusi pradėjau siūti. Nu, išėjau...

Kl.: Ar valgydavot kartu su jų šeima, ar atskirai?

Ats.: Ne. Aš ateidavau, aštuntą valandą ateidavau ir vasarą, žiemą penktą valandą išeidavau, o vakare vasarą išeidavau šeštą. Nu, žinot, atvažiuodavo šitie pas juos, tie agentai iš Kauno, iš kur, atveždavo visokias medžiagas parodyti. Nu, tai aš ir užlipdavau pas tuos šeimininkus, viršuj išvirdavau arbatos, pavaišindavau juos, tai man tai suknelę uždovanos. Irgi žydai buvo, žinot, ne lietuviai. Nu, išsirinks tas medžiagas šeimininkai, nu, ir... Aš ten nevalgydavau niekuomet, niekuomet. Tik va, kad reikėdavo kokių skubiai, "Stasenska, nubėk, parnešk macų", žinot, ten kur kepdavo, nubėgdavau parnešti jiems.

Kl.: O kur macus kepdavo?

Ats.: Žagarėj kepdavo. Ten netoli ir buvo ta parduotuvė, kur mes jau, kur aš buvau - tie macai toj pačioj gatvėj. Nu, taip tai jau aš ne. Nu, ir būdavo lietuvių, kur supirkdavo prekes, va būdavo Tiškus gydytojas, būdavo, Kazlauskas, Džiakonas. Tai nupirks prekes, aš... Jau sakydavo šeimininkas, nu, "Stasenska "genakt šeine paket". Aš imu surišu tą paketa
jau gražų ir dar toks medelis, tą medžiaga įrišu, prašo, kad atneščiau. Nu, kas man tokiam jaunam nubėgti, tai man lita išmeta, kitas ir du išmeta.

7:16

Kl.: Tai jūs žydiškai mokėjot kalbėti?

Ats.: Nu, jau pakalbėdavau, pakalbėdavau. Taip jau, kaip jau reikėdavo, taip jau nepakalbėdavau, su tais vaikais visais aš jau biškį mokėjau, kaip augau, visi vaikai bendrai ten, žinot. Nu, ir tai va taip ir pasibaigė. Ta šeimininkė išvažiavo į užsienį, dar operavo, mirė, o dabar užėjo keturiasdešimti metai, sušaudė, žinot, tą šeimininką.

Kl.: Kur šeimininką sušaudė?

Ats.: Nu, čia tuose, kaip šaudė, masinėj, parke.

Kl.: Ai, parke sušaudė.

Ats.: Parke sušaudė visus. Dukra buvo jo, žmona ir jis buvo ten ta, kad jau buvo, žinot, antra žmona, kur buvo parduotuvė, kur jau išvažiavo į užsienį, o ta žmona... Bet jos, visai ten bendrai gyveno.

Kl.: Tai čia, sakykit, Žagarėj daug žydų gyveno?

Ats.: Oi daug, labai daug gyveno. Nu ką, vertėsi, parduotuvių be galo daug buvo. Buvo parduotuvių buvo aukso, žinot, tą, kur visokius darė, žinot, ten žiedus galėjai gauti, visa ką ten. Paskui siuvėjų daug buvo, vyriškų, moteriškų siuvėjų buvo, nu. Kaip sako, iš blėtų, kur viską gamina, buvo tokių, buvo labai daug žydų. Žydų bankas buvo, jau žydelių bankas buvo.

Kl.: Nu, jeigu taip va, kaip jums dabar atrodo, kokia dalis buvo žydų Žagarėj?

Ats.: O jūs žinot, kad pusė buvo, pusė buvo. Ir kur geresni namai. kur geresni, viskas buvo žydų. Mūsų žmonės buvo biednesni kur kas. Mūsų centre buvo daugiausiai žydai, o mes buvom taip šone, nu, mes gyvenom irgi prie centro. Buvo mėsinių labai daug, gal penkios ar šešios.

9:14

Kl.: Tai mėsinė žydų buvo atskira, mėsinė?

Ats.: Kiekvienas turėjo savo mėsines, nes skerdykloj paskersdavo,

atveždavo ir pardavinėdavo.

Kl.: Nes žydai gi turbūt kitokią mėsą valgėdavo.

Ats.: Ai, jie tai tą pačią mėsą jie valgė, tik iš priekio, iš užpakalio jokios mėsos nevalgė ir kiaulienos mėsos nevalgė.

Kl.: Tai toj pačioj mėsinėj pirkdavo ir žydai, ir lietuviai?

Ats.: Taip, taip, toj pačioj veršiuką, veršiena labai pigi buvo, keturiasdešimt centų, žinot, pirkdavom mes jau. Mes tai visuomet iš užpakalio pirkdavom, tai vertingesnė, bet jie tik iš priekio. Nu, paukščius tai pirkdavo ant turgaus jie, žmonės veždavo, ūkininkai, bet jeigu jau koks ar šlubas, ar sužeistas, nešiodavo pas mus pardavinėti. Negalima, sako, nelaimę į namus nešti.

Kl.: O tai nelaimę nuo ko jie skaitė, kad ???

Ats.: Nu, nesuprantu. Kad čia jau sužeistas koks, nupirksi, tai, skaitosi, nelaimė, neleisdavo jau šito daryti. Nu, taip tai tie žydai tokie draugiški, jie tiesiog knyga parduodavo, žinot, ant skolos labai daug. Nemokėdavo žmonės, paskui sumokėsi, nu, ir mano tėvelis pirkdavo tada. Pirkdavo tėvelis, žinot, daug nupirkdavom, tėvelis užsirašydavo ir jie užsirašydavo, paskui nueina tėvelis ir sumoka. Juk reikėdavo visokių medžiagų užstatyti kaip biznį darė, baldus, tai jau daug ten jis be pinigų, bet ir taip žmonės be pinigų, duodavo žydėliai.

Kl.: O kas daktarai būdavo?

Ats.: Oi, žydėliai. Žagarė buvo Frydmanas, buvo moterų daktaras. Jis ir gal taip daktaravo ir motina, žmona buvo dantų gydytoja. Ydas tas žydas buvo Vilniaus gatvėj dantų gydytojas, Ligmanas buvo, Špicas buvo žydų gydytojas. Kas gi dar iš tų žydų buvo, nebepprisiminsiu, dar kažkas buvo, žinot, kažkoks ten, bet visi buvo žydėliai.

Kl.: O lietuvių daktarų ir nebuvo, reiškia, tuo laiku?

Ats.: Ne, tuo laiku nebuvo daktarų, bet visi žydėliai buvo. Kaip aš gyvenau tada jau žydėliai buvo...

11:28

Kl.: Ar brangu būdavo pas žydus gydytis?

Ats.: Vat, kai mūsų mama sirgdavo, tai kaip parvesdavom į namus, tai reikėdavo mokėti už atėjimą penkis litus. Nu, vaistus turėdavai visuomet nusipirkti pats. Nu, tai čia buvo Žagarėj Kazlauskas, tai skubiai, kada liepdavo ar naktį, ar dieną bėgdavom prie tų vaistų, tai duodavo Kazlauskas, paskui tėvelis sumokėdavo. Tai nežinom, kiek tie vaistai kainavo, tai nepasakysiu aš, neprisimenu, bet penkis litus mokėdavo už

atėjimą.

12:02

Kl.: Nu, o kaip, jeigu biednesnis žmogus?

Ats.: Nu, tai vis tiek, jei biednesnis ir neturi iš kur. Ką jūs galvojat, kad buvo iš kur, nebuvo. Žmonės viskuo, žmonės visaip vargo.

Kl.: Nu, o advokatai kokie vat, ar buvo žydai?

Ats.: Bet advokatų aš neprisiminsiu. Vienas buvo tik lietuvis čia Žagarėj, Burgaila toks lietuvis, o žydelių advokatų tikrai ne, nebuvo žydelių. Tokių nebuvo.

Kl.: Ponia, dabar prisiminkit, kaip karas prasidėjo vat, ką jūs vat pirmas karo dienas, reiškia, kokie jūsų prisiminimai, kokie įspūdžiai, ką jūs prisimenat?

Ats.: Nu, žinot, ašėjau iš miesto. Nu, žinot, seniau nebuvo nei tu radijų, nei tu televizorių. Tai ką, einu iš miesto, sutinku, sako, "žinai, karas prasidėjo". Man taip kažkaip nieko, aš neįsivaizdavau koks čia karas, karas. Žinot, jaunystėje niekas taip neberūpėjo, nu, ir paskui vieną rytą mano vyras atsikelia, mūsų, kaip jau aš kaime gyvenau, visas kareivių pilnas kiemas. Sako, "karas, kelkis motin, karas". Aš galvoju, tegu kariauja... Aš net nepagalvojau, kad čia taip baisu, žinokit.

Kl.: Tai kieno čia tie kareiviai buvo?

Ats.: Rusų. Pirma pas mus įėjo rusai, nu. Ir, nu, paskui vyras, "kelkis, tikrai aš sakau, karas, aš nejuokauju". Aš atsikėliau, žiūriu, tikrai su katiliukais, katilėlius tokius atsinešę, pieno prašo ir... Nu, ten daviau pieno atsikėlus, viską, ir taip ramiai praėjo tas, praėjo pro šalį tais metais.

Kl.: Tai jūs kaime tada buvot?

Ats.: Tada jau buvau kaime apsivedus. Čia už Žvelgaičių kalno Ringių kaime buvau.

Kl.: O ten žydų buvo?

Ats.: Ten mano kaimynas buvo Kleinas žydas, o toliau biškį dar vienas žydas buvo. Puikiuose buvo, Kala Mikiu vadindavo jį. Du žydai tik Žagarėj.

Kl.: Ką jie darė?

Ats.: Jie turėjo žemę ir turėjo tuose namuose. Tas Kala Mikis taip pat

dirbo žmogus, pats su savo šeima jis viską darbavosi, o šitas Kleinas turėjo namuose savo, žmonės tokie jau, žinok, lietuviai. Tai laikė jie gyvulius ir tą žemę apdirbdavo, bet jis vaikščiodavo su lazdele, šeiminkaudavo. Jo sūnai darydavo klijus, žinot, pirkdavo kaulus ir gamindavo klijus jo sūnai. Jam čia gana daug tos žemės, apie trisdešimt hektarų buvo, linus sėdavo jis.

14:45

Kl.: Nu, ir kaip vat paskui vokiečiai užėjo, kaip čia dar kuri laiką ramiai gyveno?

Ats.: Ne, kaip užėjo vokiečiai, tai labai greitai jau juos varė į getus.

Kl.: Ir vieną, ir kitą?

Ats.: Visus, visus suvarė į getus.

Kl.: Tokius ir kaimo žydus?

Ats.: Jo. Visus, visus suvarė.

Kl.: O prisimenat, kaip juos išvarė?

Ats.: Nu, prisimenu, išvarė į getus, suvarė. Mano tėveliai gyveno toj pusėj čia, žinot, tai reikėjo išsikelti, kur suvarė žudys, ten lietuviai negalėjo būti. Ir Vilniaus gatvėj buvo getas, ir buvo šitam, senojoj pusėj žydų getas, dviejose vietose buvo šitie getai. Nu, ką, važiuodavom pieno vežti. Nu, prašo žmonės "tai bulkos nupirk, arba atvežk ką". Nu, žinot, labai sunku paduoti, labai sunku paduoti. Nu, kaip kokį sykį ten įmeti ten bakaną duonos ar ką jau.

Kl.: O kodėl sunku, kas neleido paduoti?

Ats.: Tai sargyba stovėjo. Sargyba stovėjo ir nebuvo galima paduoti to maisto jiems. Nu, bet kartais jau paduodavom, žinot, galėdavom įmesti ką
jau taip, kaip sako.

Kl.: O kas saugojo tą getą?

Ats.: Mūsų pačių žmonės, žinot, iš inteligentų žmonių, išprususių žmonių tikrai nebuvo, tikrai nebuvo. O rusas tai puolė, vežė tuos inteligentus, tie žmonės nebūtų tokias žudynes darę, tik tokie vat žmonės, kurie neverti patys savęs.

Kl.: Tai, reiškia, vietiniai buvo?

Ats.: Taip, buvo vietinių, bet paskui kai prasidėjo tos žudynės, žinot,

tai privažiavo iš visų miestelių, buvo privažiuota. Iš visų miestelių buvo.

Kl.: Kas taip atvažiavo?

Ats.: Nu, šitie baltai raiščiais, visi su uniformom tokiom vokiškom, bet lietuviai visi buvo.

16:42

Kl.: Tai jie turėjo baltus raiščius ir vokiškas uniformas, reiškia?

Ats.: Jo. Mūsų kad ir neturėjo tų uniformų, bet baltus raiščius nešiojo ant rankų.

Kl.: O kas tie su uniformom buvo, jie irgi buvo su baltai raiščiais?

Ats.: Jo, jo. Buvo visi taip jau uniformuoti, žinot, ir kaip su...

Šitas

Manteifelis toks buvo vokietis čia, tai čia Fridmano namuose buvo toks balkonas. Atsistojo, kaip visus į rikiuotę suvedė, tuos žydėlius visus į rikiuotę, žinot, kurie jau vaikšto ir sveiki. Ir žydėlis pats turėjo eiti greta ir vadovauti, kiekvienas savo jau ten, kiek jie surinko savo žmonių.

Kl.: Tai čia juos iš geto atvarė?

Ats.: Iš geto į turgavietę čia kur dabar, žinotr, yra vat matot šitas skveras mieste. Ten buvo dvi eilės parduotuvių, ten nei vieno medelio nebuvo. Dvi eilės parduotuvių tokios ilgos buvo ir ten juos suvarė. Suvarė ir kaip tik, aš nežinau, tą dieną, žinot, aš atvažiavau iš miesto pas savo seserį, kaip čia juos suvarė. Nes mano sesuo buvo kirpėja, vyrų kirpėja. Ir aš, žinot, mes per langą žiūrėm, kad juos suvarė, jau pilnas, žinot, tas, turgavietė, ten turgavietė būdavo. Pilna tų žmonių, žinot, kitas su ryšulėliu, kitas kitaip... Ir veža Manteifelis į darbą. Užlipo Manteifelis ant to balkono ir ima aiškinti, kad "dabar jums bus labai gera ir jūs gausit darbą, niekas jums neberūpės ir gerai gyvensit". Ir iš karto, žinot, sušvilpė. Tokiu dideliu švilpuku taip sušvilpė ir iš viso kiemo, žinot, išsiveržė šitie baltaraiščiai. Žydėliai tai suprato, pradėjo bėgti ir kaip jie bėgo, jie tuoj pradėjo šaudyti. Bet, žinot, ir mes nukritom, kaip pradėjo šaudyti, bijojom, kad nesušaudytų ir mūsų ten. Ir labai daug sužeidė, labai daug sužeidė tų žydėlių. Nu, vienas, kitas pabėgo, bet ką tas reiškia, kai jie pabėgo. Nu, ir atvažiavo mašina, ir tiems patiems žydėliams reikėjo mesti tuos sužeistus į tą mašiną, rinkti ir mesti į tą mašiną visus.

Kl.: Ir sužeistus, ir visus kartu metė?

Ats.: Taip, taip. Metė į tą mašiną ir vežė į parką, o tuos kitus vėl rikiavo ir vežė rikiuotėje prie tų duobių.

Kl.: Ponia, sakykit, tai jeigu užmuštus lavonus metė į mašinas?

Ats.: Taip, taip.

Kl.: Nu, jei koks nors vat, sakysim, su koja peršauta negali judėti, guli šalia gyvo?

Ats.: Įmeta, įmeta irgi tenais kartu.

19:33

Kl.: Su negyvais kartu?

Ats.: Tai, turi įmesti ir viskas, ir sumeta. Ir dar kaip buvo žiauru. Viena moteris sėdėjo kaip vežė, maitino vaiką krūtine, mažą vaikeli maitino.

Kl.: Toj aikštėj sėdėjo?

Ats.: Ne, mašinoj jau buvo su tuo vaikeliu. O tokia žydė Akermanaitė, čia iš senosios pusės, pakėlė taip ranką, "sudie Žagare, daugiau manęs nebematysit, bet jūs muškit, šaudykit, žūdykit, o jūs visi patys išsižudysite". Baisios tos dienos, žinot, buvo. Nu, po to, kai visus nuvežė, ten iššaudė. Tos gatvės buvo ir šliurių, ir batelių, ir skaryčių buvo pilnos primėtytos ir kraujo. Tai atvažiavo gaisrinė mašina, plovė tą turgavietę su gaisrinės mašina, o daugiau kas liko, žinot, kur pasislėpė, tai vat ištraukė, ieškojo, vežė, muša dar, žinot. Tokį Zagorskį prisimenu, labai inteligentiškas žmogus ir tie sūnai buvo. Tai veda, žinot, ir taip muša iš abiejų pusių tą žmogų. Galvoju, nu, kam jūs damušat, jūs jį vis tiek vežate sušaudyti, nu, kam gi jums damušti jį. Nu, kam jį dadaužyti. Nu, ir buvo šito Strulio malūno... Sesuo išbėgusi, tai jie pas kunigą, ten buvo balkiai tokie... Palindę dar su viena tokia mergaite. Nu, ką jos išgulėjo, taip tas buvo jau rudenį, žinot, tokiu laiku, spalio mėnuo buvo. Nepasakysiu, ar antrą, ar ketvirtą dieną tas, pamiršau per tą laiką. Ir, žinot, pačiosėjo prisiduoti, nu, ką darys. Sušalę, nevalgiusiosėjo ir prisidavė, kad sušaudytų. O šitas Žagarės malūnas, Strulis, kur čia buvo mums elektrą duodavo Lietuvos laike ir vilną karšdavo, pikliavodavo, maldavo ir dažydavo rūbus tame malūne. Tas žmogus pabėgo, pasislėpė, bet ir netoli, Eikiškėse čia kažkur pas koki žmogų.

Kl.: Kaip jo pavardė, sakėt?

Ats.: Strulys.

Kl.: Strulys.

Ats.: Tik vardo nebeprisimenu, toks labai gražus žmogus buvo. Senas

bernas buvo, bet jis turėjo lietuvaite simpatija, ten gimde ta mergaitė ir mirė, žinot, su... Paliko jis, palaidojo čia žmonės.

22:25

Kl.: O vaikas gyvas buvo?

Ats.: Ne, negyvas.

Kl.: Irgi.

Ats.: Ir mes tik stebėjome, kad laidoja, sako, su visom bažnyčiom, su viskuo, žinokit. Nu, pinigų turėjo labai daug tas Strulys. Tai po karo tas Strulys grįžo čia, jis buvo apkasęs daug savo turto pas gera žmogų. Petrikaitis, man rodos, ne, kitaip ta pavardė buvo. Apkasė, žinot, ir jis išsikasė tą turta ir išvažiavo į užsienį, nežinau, kur.

Nepasakyčiau

kur, tik žinau, kad išvažiavo žmogus, tai jis vienintelis iš šeimos liko gyvas, tas Strulys.

Kl.: Ponia, aš noriu dar paklausti apie vat tas žudynes aikštėj kur buvo. Kada čia tas įvyko, sakykit?

Ats.: Tas įvyko spalio mėnesio ar ketvirtą, ar antrą dieną, vat nebeprisimenu. Man rodos, kad buvo ketvirtą dieną.

Kl.: Tai jau žydai nebe savo namuose gyveno?

Ats.: Ne, nebe savo.

Kl.: Iš geto juos čia atvarė.

Ats.: Iš geto atvarė, o pirmuosius žydus, žinot, kur buvo turtingi tokie, jau žinojo biznieriai. Nu, jie visi su bizniais, žinot, gyveno, tai surinko juos pačius pirmuosius ir čia yra, žinot, nu, reikia sakyti, atviros kapinės, žinot, lietuvių. Tai už tų ten yra žydėlių kapinės, jiems kapinės yra, kiekviena per upę nebuvo galima laidoti juos, nešioti. Tai ten surinko, tai tas buvo prieš šaudymą, pačius pirmuosius... Ir liepė, žinot, patiems išsikasti duobes. Tik nežinau, kiek jų ten surinko, gana daug ir tada juos ten šaudė. Aš kai kaime gyvenau, tokia tyli mėnesiena naktį, žinot, buvo ir mūsų namuose, girdėjosi visas aimanavimas, žinot. Visas aimanavimas buvo ten. Tuos turtingus, kur jau žinojo, ką gali iš jų išpešti, nu, ir paskui arkliai ėmė kažkaip prunkšti, prunkšti, o aš nėjau iš kambario. Aš užsidėjau pagalvę ir... Aš vaikščiojau tokiam stovy, žinot, nenorėjau girdėti. Vyras sako, prunkščia arkliai, taip prunkščia. Tai žydelis vienas buvo pabėgęs su šautuvu ir jis ieškojo gal kur pažįstamas ar ką, bet jis neatitoko nei vieno, žinot, ten kaimai, žmogus išsigandęs, tai parėjo į namus jis.

Kl.: Tai čia jau buvo jau tos pirmos žudynės, kur?..

Ats.: Pirmos žudynės, pačios pirmosios buvo.

Kl.: O pavienių prieš tai dar nebuvo žudynių?

Ats.: Buvo pavieniai. Buvo nužudytas Fridmanas ten parke, buvo ir jo žmona. Tas daktaras Fridmanas ir ta jo žmona, daktaras dantų, tie buvo nužudyti. Ir paskui rabinas, jis buvo nužudytas iš naujosios pusės.

25:12

Kl.: O kas Levinas buvo?

Ats.: Rabinas.

Kl.: Ai, rabinas.

Ats.: Jo, rabinas, mes jį vadinom.

Kl.: Gal rabino atsiment pavardę?

Ats.: Oi, pavardę jo neatsimenu. Buvo labai aukštas vyras tokiais dideliais antakiais, žinot, eidavo toks... labai mažai. Ir sūnus buvo rabino naujojo pusėj jau, marti čia gyvena. Taigi nuvežė čia prie ceplės (?), prie senosios pusės mūsų kapinių, kur būdavo ceplius ir nušovė ten. Bet jis, matyt, kad iš karto jo nenušovė, kad jis visa burną, sako, buvo prikišęs su žemėm ten to jau, žinot, prie to... Nežinau, paskui kas kur jį apkasė, kur jį padėjo, kas jį ten žino.

26:01

Kl.: O apie tą vat nušovimą jūs, ponija, iš kur žinot. Reiškia, ar čia žmonės pasakojo, ar jūs girdėjot kaip šovė, šūvius girdėjot?

Ats.: Girdėt tai negirdėjom, bet iš rytoėjo žmonės visi žiūrėti, kam jau širdis leido.

Kl.: O jūs nėjot žiūrėti?

Ats.: Ne. Aš negaliu, nėjau, man buvo labai sunku tada. Kai pas seseria buvau, kaip tas įvykis įvyko, tai man baisu buvo.

Kl.: Tas įvykis, kai jau toj aikštėj kai šaudė.

Ats.: Taip, taip. Ir, žinot, kaip sunku susitikti tuos žmones, su kuriais bendravai ir jiems nieko negali padėti. Nieko negali jiems padėti. Ir labai daug su kuo bendravom, susieidavom kažkaip. Jie jau mane vadindavo tišlerio dukra, žinot. Aš vis galvodavau visuomet ir jaunesnė buvau, kas čia tišler, tišler. Aš dar nemokėjau taip dar žydiškai, paskui supratau. Nieko tikrtai, žinot, labai skaudu buvo tas, šitie momentai buvo labai skaudūs. Nu, žydų, tai tų prekybininkų buvo tokie, žinot, kur pinigų skolino žmonėms. Šmulis toks buvo žydėlis, vekselius pasirašyti reikėdavo, paskui buvo Malemec, Malamedas, tai jis irgi valiutą supirkdavo, žinot, latus supirkdavo, paskui veždavo į Latviją pakeisti tuos latus, irgi per rubežių nešdavo.

Kl.: Čia jau slaptai nešdavo?

Ats.: Slaptai, bet jau buvo milijonierius jis, šitas Malamedas. Turėjo, seserią turėjo, trys seserys, viena buvo mokytoja žydų, mokykla žydų buvo. Nu, ir vienas brolis irgi bizniavo ir dvi seserys turėjo parduotuvę irgi, manufaktūros turėjo.

Kl.: Dabar, ponია, sakykit, jūs kai matėt vat aikštėj tą sušaudymą kai jau šaudė, vat kas iš jūsų pažįstamų žydų, paskui jūs matėt nušautus, ar matėt tuos?

Ats.: Kur, tamsta, visi jie buvo pažįstami. Visi buvo pažįstami, kurie buvo ir sušaudyti, ir mušami, visus pažinau žmones. Nugi Žagarėj, sakau, aš kiekvienam name galiu pasakyti pavardę kas gyveno. Visi jie buvo pažįstami.

28:21

Kl.: Ponia, tai pasakykit vat ką jūs matėt. Tegul būna atmintis, reiškia, tų žmonių, vat ką matėt aikštėje ar mušamus, reiškia.

Ats.: Nu, mačiau šita, kad nušovė jie, žinot, šita Zagorskį, mačiau Rabenovičienę, paskui mačiau šita, pas Kazlauską vaistininką buvo tokia žydelkutė provizorė, šita mačiau irgi, žinokit.

Kl.: Pavardės neatsimenat jos?

Ats.: Nu, aš pavardės jos neatsimenu. Ji buvo, žinot, irgi sušaudyta, ji taip sėdėjo dar ir žiūrėjo į tą Kazlauską vaistininką, gal pagalbos kokios. Bet pats negalėjo kokią pagalbą duoti, niekas negalėjo duoti. Ir aš važiauvau žydelkutę gelbėti, bet nepasisekė.

Kl.: Gelbėjot?

Ats.: Gelbėjau. Aš važiauvau, bet nepasisekė.

Kl.: O ką tokią norėjot?

Ats.: Lonaitę, Esterą Lonaitę. Mums pasakė, Morkevičius sako, yra Lonaitė ir, sako, į tualetą įbėgo, kaip ją dabar... Prašė, kad, sako, kad jums praneštumėme. Nu, mano vyras neleido važiuoti, nebevažiuok, nevažiuok ir viskas. Tas buvo jau po to šaudymo antrą dieną, vis tiek aš važiauvau, žinot. Nuvežiau tokią skarą, dar maisto jai nuvežiau, iš to tualetu mes užvedėm trinkos kieme ant kūtelės viršuj, bet man tokia nerami širdis buvo, kad aš mačiau, ten buvo dar namas ir vienas vis žiūrėjo, kaip mes užvedėm ją. Bet aš galvojau, parvažiuosiu namo, paimsiu bulvių krepšį toki, žinot, ir paimsiu sijoną koki, koki švarką, skarytę, aprengsiu ir išleis kaip... Nu, žydelkutės tai visos

pasipuošusios, tvarkingos. Man važiuojant jau čia buvo, ties kampu atvažiavau, žiūriu, kad ją varo, žinot. Vienas vokietis varo ir vienas baltaraištis.

Kl.: O baltaraištis pažįstamas buvo?

Ats.: Nu, buvo pažįstamas, nenorėčiau sakyti.

Kl.: Tai gyvas dar?

Ats.: Miręs.

Kl.: Nenorit, nesakykit.

Ats.: Nenorėčiau sakyti. Paskui jis sakė mums, "kodėl nesakėt, sako, anksčiau. Galėjot vakare pasakyti, aš būčiau ją išvedęs", žmogus sakė taip.

Kl.: Tas pats, kur varė, jo?

Ats.: Jo. "Aš būčiau ją išvedęs, kodėl jūs nesakėt, sako, po ranka ir būčiau išvedęs, šautuvas ant pečių ir manęs niekas nebūtų užkabinęs". Nu, bijojom pasakyti ten. Bet ji matė, kad aš važiavau, jinai manęs neišdavė, žinot, mane būtų ir sušaudę, kad aš ten jau, žinot. Neturiu teisės duoti, nei gelbėti, bet ji manęs neišdavė.

31:20

Kl.: Tai apsimetė, kad jūsų nepažįsta?

Ats.: Jo. Bet ji prašė, kad ją vežtų ten, kur tėvelį sušaudė, į tas duobes. Po to atvažiavo iš armijos jos brolis, iš Rusijos, nu, ir, žinot, per šitus pergyvenimus jis greit mirė. Gavo infarktą čia, viską. Nu, jis vaikščiojo, prašinėjo, kaip čia buvo, kaip su ta seseria Estera buvo ir greitai mirė žmogus, labai greitai. Ickis Slavus buvo šitas anas, ten pas mus kaimynuose gyveno. Mūsų ta jau Lenaitienė sykiu augusios. Žiaurūs dalykai buvo. Ir paskui vienas iš tų buvo iš šitų, žinot, iš tų žudikų buvo nubaustas, irgi nesakysiu pavardės. Nu, puikus žmogus, jis buvo penkiolika metų nubaustas, ar atsėdėjo, nepasakysiu, neatsėdėjo visus, grįžo jis ten. Tai jūs pagalvokit, daugiau buvo toks susitikimas, tai jis sako šitaip "kodėl mes jauni buvom tokie durniai, sako, vienas kitą pakurstėm, kad reikia eiti, reikia daryti irėjom, sako. Nu, argi mums reikėjo, sako, argi dabar mes blogai gyvenam, kodėl mums reikėjo žudyti žmones, argi nebuvo ko valgyti, ar nebuvo ko apsirengti", sako. Labai žmogus gailėjo, kad jie šita padarė, labai.

Kl.: Ar jūs tuos vat žydukus jūs susitikdavot vat jau paskui, jau tos žudynės praėjo?

Ats.: Oi, kiek susitikdavom.

Kl.: Kaip jie gyvena?

Ats.: Nu, žinot, aš pasakysiu, gyvena taip kaip visados gyveno. Gyvena

jie gerai visai, bet pagalvokit, tokie žmonės tai šitaip padarė, jiems nesiseka vis tiek. Tai juos kokia liga užpuola, tai, žiūrėkit, be laiko mirė, be laiko žmonės mirė. Be laiko. Nu, kaip čia Žagarėj nematysi, kaip nesusitiksi, visokių susitikdavom. Dar, būdavo, kiti ir pakalbėdavo, kaip darė, kaip buvo, žinot, kokie neprotingesni žmonės.

33:50

Kl.: Ir ką jie pasakodavo?

Ats.: Nu, pasakodavo kaip žudė.

Kl.: Ką jie pasakodavo apie žudynes?

Ats.: Tai pagalvokit. Braudė toks buvo čia labai kultūringas žydėlis. Jam buvo kolonėlė benzino ir parduotuvė graži, toks simpatiškas, jau ten pirkdavo, jau ir mokiniai eidavo pirkti. Paveikslėlius duodavo mums, kur jodavo čia su tais lietuviais, tai juos paėmė su tuo sūnumi, nuvežė. Dar jau nebuvo šaudymai prie latvių kapinių, apkasė, du sūnus ir jį nušovė ten. Nu, žmona liko namuose, nu, tai žmonai, pagalvokit, buvo išpjautas rėžis nugaroj. Patys paskui juokėsi, kad "išpjovėm rėžį į nugarą". Nu, žiauru.

Kl.: Tai jinai pasiliko viena namuose...

Ats.: Viena pasiliko.

Kl.: O tuos, reiškia, tą Braudą ir sūnų nuvežė...

Ats.: Prie latvių kapinių sušaudė juos, bet dar neapkasė pagal, jie taip tik užmetė biškį smėlio. Nu, baisu buvo tie visi tie dalykai čia, nu, baisūs dalykai buvo tie sušaudymai, baisūs. Ir daugiau buvo kažkoks Tepka broliai, tai juos buvo, žinot, lietuvis paėmęs saugoti, bet kai ilgiau reikėjo saugoti, ėmė ir išdavė juos.

Kl.: Tas pats, kur paėmė saugoti?

Ats.: Taip. Turta paėmė, paskui išdavė juos.

Kl.: Tai kas čia toks juos paėmė?

Ats.: Nesakysiu pavardės. Jis nebegyvas, bet jo tie vaikai gyvi dar. Du broliai Tepkai buvo žydėliai, turėjo dar drabužių parduotuvę irgi medžiagų. Buvo žydėlio vaistinė tokia, bet tas išvažiavo, Rubenšteinas buvo, išvažiavo į Izraelį...

2 kasetė

Kl.: Ponia, dabar aš noriu jūsų dar paklausti apie tą aikštę už tai, kad

čia yra labai toks, nu, žinomas ir labai svarbus epizodas. Reiškia, vat tas Teisteris, reiškia, kas jisai toks buvo? Ar jisai tą kalbą sakė uniformuotas?

Ats.: Uniformuotas Manteifelis, jis uniformuotas buvo. Jis čia buvo, žinot, kaip čia pasakyti, mūsų Žagarėj paskirtas visus reikalus tvarkyti.

Kl.: O prieš karą jūs anksčiau jį pažinojot?

Ats.: Ne, jis vokietis, iš Vokietijos. Jis čia išbėgo su tokia Skripkute panele, Žagarėj gyvena, jinai iš Pabalių, išsivežė ją kaip čia jau reikėjo bėgti. Jis, Manteifelis, iš Vokietijos, vokietis buvo.

Kl.: Tai jau jisai su vokiečiais atėjo, reiškia, tada jau jis pirmiausia...

Ats.: Taip, taip. Su vokiečiais atėjo ir čia tuojau Žagarėj jį paskyrė ir jis čia visur vadovavo, ir tuos lietuvius, kuriuos areštuodavo jis, ir su tais žydais viską jis čia tvarkė.

Kl.: O jis lietuviškai mokėjo?

Ats.: Ne, vokiškai, vertėją turėjo.

1:52

Kl.: Tai jis tą kalbą sakė kaip, reiškia, kokia kalba, ar tiktai vokiškai, ar vertė?

Ats.: Vokiškai.

Kl.: Tai žydai suprato viską?

Ats.: Nu, Viešpatie, žydėliai kaip čia nesupras. Suprato. Jie nieko, tik tada ėmė bėgti, kaip jau pradėjo šaudyti juos. Taip jie jau suprato, kad čia blogai bus.

Kl.: Pasakykit, ponio, kas tokie šaudė?

Ats.: Nu, tie visi baltaraiščiai.

Kl.: Baltaraiščiai?

Ats.: Taip, taip.

Kl.: Ar jie buvo vietiniai, ar atvežti?

Ats.: Iš visur buvo, ne vien žagariečiai, buvo iš labai daug. Žagariečių tiek daug nebuvo, žinot, jau ne visi žmonės tą darė, argi visi

lietuviai. Gailėjosi lietuviai dar. Nors jauna buvau, bet, žinot, kai bendravau su jais, tai porą metų kažkaip baisiai žiauriai atrodė, žinot, visas šitas dalykas, skausmingai.

Kl.: Tai be tų žagariečių iš kur dar buvo tie baltaraiščiai atvažiuavę?

Ats.: Iš visų miestelių, kad žinau, kad buvo va Tiesniesienė dabar žydelkelė dar likus čia gyva, tai ji žino, kai ten ji buvo iš Pašvitinio atvažiuavę, gal ją išgelbėjo ten iš to Pašvitinio ten vienas.

Kl.: Tie patys baltaraiščiai, kurie buvo atvažiuavę, ten ją, reiškia, gelbėjo?

Ats.: Jo, ten ją išgelbėjo.

Kl.: Tai kodėl jie ją gelbėjo?

Ats.: Nu, paklauskite, išgelbėjo. Turbūt likimas, laimė buvo jai, moteriai. Ji mergaitė buvo tada.

Kl.: Tai jie buvo jau tose, reiškia, gatvikėse pasislėpę, reiškia, ir laukė...

Ats.: Kiemuose, gatvikėse ir kieme, visur, visą aplinkui skvera, žinot, visi kiemai buvo pilni.

Kl.: Ir jau jie buvo su tuo Teifeliu sutarę, kad, nu...

Ats.: Nu, taip. Tai, matyt, kad viskas buvo sutarta. Tas švilpukas sušvilpė taip labai stipriai ir... Suprato žydėliai.

3:43

Kl.: Tas Manteifelis švilpė, jo?

Ats.: Manteifelis, taip.

Kl.: Tai jūs ir tą kalbą girdėjot, reiškia?

Ats.: Ką ten iš tolo girdėsi. Aš pas seserį buvau, tą švilpuką tai girdėjau visą, žinot, kaip yra. Nu, ir paskui pasakė, kad buvo jau kas stovi ir klausosi, tik sušvilpė ir pradėjo šaudyti. Mes tada kritom irgi prie žemės, kad ne... Sakom, kad nesušaudytų mumis, va.

Kl.: O jūs buvot sesers toj kirpykloj?

Ats.: Kirpykloj buvom mes.

Kl.: Tai kritot, kad per langą neišautų?

Ats.: Nu, taip. Mūrinis ten namas yra pastatytas, bet vis tiek

atsigulėm, sakom, tegul be laiko nesušaudo mumis. Nu, čia tai jau visa Žagarė tas žudynes žino, čia visa Žagarė žino.

Kl.: Tai, o tie jau paskui žydėliai, kurie liko gyvi, tai jie irgi...
Kur jie bėgo?

Ats.: Nu, kur bėgo. Pasislėpė kur ir paskui vis tiek juos surado, kur žmogus pasislėpsi, niekur nepasislėpsi. Ir ne visi priėmė, visi bijojo priimti. Namuose tai irgi, mes kai buvom parsivežę šita Lonaitę, tai namuose niekas nebūtume laikę. Būtume išvežę toliau, tada paėję, Latvija buvo jau draugų, pažįstamų, bet Latvijoje buvo smarkiau dar. Tų žudikų būdavo nemažai. Kur gi jie pasislėps žmonės, nėra kur pasislėpti.

Kl.: Bet jie jau į getą jau jie nebegrižo, ar ne?

Ats.: Ne, nebegrižo. Tik buvo gete, žinot, tokių, kas nevaikšto, kas guli, buvo invalidų daug, žinot. Žydėlių buvo labai daug tokių atsilikusių, jų šeima vesdavosi pusbroliis su pussesere, tai ir tokių apsigimėlių buvo labai daug pas juos. Šito jau pas juos negero buvo, labai daug buvo tokių. Beveik kas trečioje, ketvirtoje šeimoje vis buvo tokių ligonių, tokių invalidų, ligonių buvo. Nu, nežinau, jie gana apsivesdavo gana nejauni tie žydėliai, jie dar pasogus didelius duodavo ten. Bet, žinot, pas juos, kaip pas mus, lietuvius, čia vestuvės, čia balius, pas juos tai nebuvo matyta to. Šeimos židini susėsdavo ir viskas, jie nemėgdavo tokių, žinot, susiėjimų, nebūdavo šitokių dalykų. Labai jie patys taip, nu, ir to girtuokliavimo jau čia, nu, nebuvo labai, ar taip išauklėta, ar taip jau... Stengėsi, žinot, žmogus kai bizniauji, tai negali nei to... girtuoklis negali būti, nebūdavo to. Aš išgyvenau pas tą šeiminką, aš niekuomet nebuvau mačius, kad ten kas taurelę pakeltų. Nebuvau mačiusi. Nu, taip jie savo religija, tai turėjo visokių įpročių, visokių įpročių buvo.

6:49

Kl.: Jų kitokia buvo tradicija, reiškia.

Ats.: Taip. Pas juos visiškai kitos tradicijos. Maistą taip pat, pagalvokit, nu, aš kokį sykį pagalvodavau, bet taip susilaikydavau. Galvojau, kodėl man taip padaryti. Gink, Dieve, sumaišyti pienišką indą su mėsišku indu, tai gink, Dieve. Nu, aš galvoju, nu, kas čia baisaus, kas čia atsitiks, galvoju, ai, primaišyti kokį sykį kai valgo, bet paskui susilaikydavau, o gal negerai taip bus. Ką padarysi, tegul jie ir valgo. Vėlykiniai indai būdavo atskirai ir šitie pieno indai atskirai, šitie mėsos indai atskirai, taip kad jau negalima nieko sumaišyti. Ir maistą, vėl pienišką valgo, tai jau mėsišką nepagalvokit, už porą, trejetą valandų tai gali valgyti. Pakeis tą pienišką arba mėsišką, bet jau ne sykiu valgydavo, taip visokių įpročių. Ir tos maldos, ir viskas tokie, žinot. Aš tas jaunas žydėlkaites tikrai nematydavau, kad jos eitų į šiūles, į tas bažnyčias, nematydavau niekuomet. Vyrai tai jau visuomet

eidavo, moterys irgi mažai, gal kada per metus kokį sykį kur, į kokia nueidavo, bet nepastebėjau aš to. O jų ten malda būdavo rudenį, tik nepasakysiu, kokią dieną jie, moterys visos, ne vyrai, moterys sueidavo su juodais kostiumais, tokie šalikai gražiai permesti per petį, knyga ir visos stovėdavo ir purindavo, žinot, tuos rūbus purindavo, skaitosi, griekus prie upelio.

Kl.: Kad tekantis vanduo būtų, reiškia.

Ats.: Taip, tekantis vanduo.

Kl.: Kad nuneštų.

Ats.: Nuneštų griekus. Tai jau, būdavo, mes su tokia jauna, būdavo, stebėdavosi, mes prie upelio gyvenom, tai ten prie upelio tų moterų labai daug, bet ne jaunos, tik senos. Jaunų moterų tai aš nemačiau ten, prie to upelio. Nu, ir pas juos tokių įpročių visokių, žinot, buvo. Paskui kaip reikėdavo, nežinau, kokia tai jiems ta diena būdavo, švėsdavo kokią mirusių dieną, bet jie ant kapinių, nu, atsiųsdavo, sumokėdavo biednam žydeliui kokią, kad melstųsi už juos. Tai jis ten meldžiasi ir šaukia, ir būdos, tos ant kiekvieno kapo, tie bagočiai pasistatė po namelį, ten iš plytų kitas, bliekiniai stogeliai, kitas ten, išdrėbt, žinot, tos kalbos ten, visko ten būdavo, žinot. Nu, ir ten tuose nameliuose melddavosi tie, tos moterys už tuos jau mirusius. Nu, taip tai įpročių pas juos visokiausių būdavo, visokiausių. Nu, o Lietuvos, žinot, tos moterys, žydėliai labai jau įvertino tą savo šeimą, kad jau tos moterys tuos vaikus augina... Šeimos... Jie vaikų turėjo nemažai. Nu, kaip Lietuvos laike to darbo labai mažai buvo, tai mūsų moterys eidavo skalbti skalbinius, tie, jau kas parduodavo duoną, parduotuves kas turėjo. Daug Žagarėj turėjo, tą duoną maišydavo ir kepėdavo, mes lietuviai ir dalindavom, nu, uždirbdavo. Ir dar buvo trys tokios, Mašauskaitė, Varnauskaitė... Varnauskienė ir paskui šita Navickienė buvo, tai ji į namus nešdavo, žinot, skalbinius skalbti. Visa tai jos... Visas pagrindinis darbas, namuose skalbdavo skalbinius žydėlių jau. Jau moterys neskalbdavo skalbinių. Nu, niekur... Visai tos biednos kur buvo, buvo tokių apsileidusių, tai žinau, kad mūsų šeiminkas sakydavo, "drėnia, drėnia" ant tokių moterų arba ant tokių jau pasileidusių, kas apsileidę. Buvo, buvo tokių apsileidusių irgi.

11:00

Kl. Bet tai jie patys nemėgdavo, reiškia, tokių.

Ats.: Nemėgdavo, pykdavo. Nu, pas juos ir būdavo, žinot, nežinau, kokiems jie ten skirdavo, buvo trys dėžutės, su žvaigždėm. Mėlynos tos dėžutės ir žvaigždės ant... penkiakampės, man atrodė, jei tiktai atsimenu, nu, ir ten, nežinau, kiekvieną dieną jie mesdavo pinigus. Kiek jie mesdavo ir į ką, tai aš nežinau. Žinau, kad tai dalindavo ar nelaimėm, ar bėdom, kam, tuos pinigus, bet kiekvieną dieną jau tie

parduotuvėj. Kai jau buvom parduotuvėj, tai ėmesdavo tuos pinigus, bet toj parduotuvėj irgi, žinot, tų prekių buvo daug, visko buvo, bet tų pirkėjų nebuvo. Kitą dieną taip nusėdėdavai toj parduotuvėj, kad nei vienas pirkėjas neįeidavo. Nu, nėra žmonėms iš kur nusipirkti... To pinigų... Ką, mūsų vyrai visi daugiausia dirbo Latvijoje, tarnavo. Nu, moterys čia su vaikais namuose. Nu, ką jos, žinot, gali tuos vyrus išlaikyti, nors Latvija mokėdavo gerus atlyginimus.

Kl.: Nu, tai vat, reiškia, tai jeigu jisai išeina, tai ta moteriška pasilikusi, jinai jau pinigų neturi kur, kol jisai nepareis, neparneš.

Ats.: Taip. Kas antrą savaitę galėdavo pareiti, greičiau neleisdavo niekas, tai vargdavo taip. Nu, žinot, Žagarė toks užkampio miestelis, nu, čia jokios, nebuvo jokios, kad galėtų žmonės gyventi, nebuvo.

12:26

Kl.: Ponia, sakykit, o vat šitie vat žmonės, kurie paskui užsirišo baltus raiščius, ėjo ten tų žydų mušti, varinėti, paskui šaudyti tie visi. Nu, jūs juos pažinojot, reiškia, kaip jums dabar atrodo, ar jie turėjo koki nors pyktį prieš juos. Gal tie žydai buvo nuskriaudę kaip nors, ar?..

Ats.: Žinot, pyktis čia nebuvo. Aš jums tikrumoj pasakysiu, piktytis čia nebuvo. Žmonės taip skurdžiai gyveno, o žydėliai jau turėjo to rūbo visokio, turėjo, žinot, ten to pinigų, ten daiktelių kokių, tai visi puolė, galvojo, kad čia baisus turtas. Toks kažkoks pasiplėšymas, žinot, buvo, tik pasiplėšymas buvo. Tai, žinot, vat mūsų kaimynuos buvo vienas toks ir buvo du senukai, ir turėjo tą namelį, bet tas namelis ne jų buvo, irgi iš Latvijos to šeimnininko buvo. Ir suvežė ten visų ten turta pas tą senuką, mašinas siuvamas, nu, vienu žodžiu, drabužių, tos, žinot, ritulios kur yra, medžiagos, žinot.

Kl.: Tai čia kuriuo metu suvežė, ar kai juos į getą suvarė, ar jau po to šaudymo?

Ats.: Po to sušaudymo.

Kl.: Po šaudymo.

Ats.: Jo. Suvežė kiek šitų turto suvežė, kiek visko. Ir kaip užėjo paskui, žinot, karas ir tą namelį sudegino. Tai tie senukai sako "čia mums už griekus, kad mes priėmėm tą turta". Staltmaniai senėliai buvo, "kam mums reikėjo priimti tą turta".

13:56

Kl.: O ką darė su tuo turtu?

Ats.: Sudegė viskas.

Kl.: Žydų turtas?

Ats.: Nu, tai jie atvežė tą turta paslėpti tie baltaraiščiai, kurie jau ten buvo. O, tiesa, o kaip užėjo karas, tas namas sudegė ir tas turtas sudegė, ir senukai paliko sėdėti vieni.

Kl.: Tai per visą vokietį tai, reiškia, tie žydų daiktai tam namuke ir pragulėjo?

Ats.: Pragulėjo. Vis tiek žmogus nenaudojo, daug labai prisivežė ir nenaudojosi tuo. Nu, ir buvo keli kaimynai... Žinot, kad vokiečiai atvažiavo ir išvežė. Pasakysiu, kiek kaimynų buvo, vienas, du, trys, iš trijų kaimynų išvežė tą turta žydų.

Kl.: Bet čia jau vokiečiai išvežė?

Ats.: Vokiečiai išvežė. Sužinojo, kad yra parvežę žydų turta ir išvežė. Tai viena moteris dar stakles, žinot, audė. Liepė tam vokiečiui paimti tą iš tų staklių medžiaga.

Kl.: Kur jau jinai audė?

Ats.: Jo, žydų. Vokietis uždrožė jai su nagaika, kad, sako, durnina jį. Iš trijų žmonių ten iš mūsų kaimo išvežė.

Kl.: Tai koks ten turtas buvo?

Ats.: Nu, koks turtas, visko prisitempė, ką jau rado. Du artimi kaimynai buvo, vienas tolimesnis buvo, iš trijų išvežė tą turta.

15:15

Kl.: Nu, o tų va žydų daiktų nepardavinėjo, nebuvo kad siūlytų?

Ats.: Paskui buvo, žinot, į šiulę suvežti, į žydų ten naujojoj pusėj, matot, čia daug jų buvo, tų žydų. Čia Žagarėj, senojoj Žagarėj buvo trys, viena medinė ir dvi buvo tokios lyg iš akmenų ir ten iš molio tokios, žinot, trys buvo. Ir naujojoj pusėj irgi buvo kokios trys, žinot, tos šiulės. Trys buvo. Tai į viena jau buvo suvežti tie turtai dar. Tai daugiau varžytinės, žinot, nu, skelbia, pardavė. "Kas brangiau!" - tai pirko žmonės kas baldus, spintas.

Kl.: O jūs matėt tas varžytines?

Ats.: Taip. Taigi pardavė juos, galėjo kiekvienas žmogus eiti ir pirkti.

Kl.: Tai kas ten pardavinėjo?

Ats.: Buvo mūsiškiai, žmogus vienas pasamdininkas buvo Tenkaitis. Ten kokie trys buvo, paskui tie pabėgo, mato, kad jau neperka jie. Paskui ant galo buvo toks raišas žmogelis, paskui jis nukentėjo, išvežė jį, tą žmogelį.

Kl.: Nu, ir kaip tas pardavimas vyko? Kaip ten buvo?

Ats.: Pirko žmonės. Nu, kaip nepirks, pirko.

Kl.: Tie daiktai buvo uždaryti šiūlėj?

Ats.: Jo. Ir kiekvieną daiktą išnešė ir paskelbė kiek kaina, ta pirmutinė kaina. Ir kas duoda daugiau, tas pasiima.

Kl.: O labai stipriai varžydavosi žmonės, kad vienas nori ir kitas?

Ats.: Nu, taip nelabai, žinot, bet pirkdavo žmonės, pirkdavo.

Kl.: Tai kaina pasikeldavo...

Ats.: Pasikeldavo, pasikeldavo kaina, pirko, pirko. Toj šiūlė buvo tie turtai suvežti, o kas jau tempė, susitempė į namus patys, kas jau turėjo. Ėjo žmonės, o kas norėjo ir tempė.

17:09

Kl.: O jūs per tas varžytines nusipirkot ką nors?

Kl.: Ne, aš jokio daikto. Aš ir dabar neperku, nei ant turgaus neperku tų labdaros, kam man reikia. Aš tą, ką savo rankom uždirbu, tą aš turiu, kam man reikia tų daiktų. Brangiausias savo rankom uždirbtas.

Kl.: Savo daiktą užsidirbai ir turi, jeigu dar naujas...

Ats.: Jį myli, taip. Man tokių, aš dabar žiūriu, man kažkaip nepagarbu priėti prie to skuduro ant turgaus ir pirkti tuos skudurus. Ne, aš to nepagalvojau.

Kl.: Taigi čia reikia pagalvoti, čia gi nužudytų žmonių daiktai, kurie gyveno, nešiojo, reiškia.

Ats.: Taip, taip.

Kl.: Truputį tai vis tiek, nu, tai žmogus jau vis tiek, jeigu jis panešiojo tą skudurą, jisai jau savo noru atidavė tą daiktą turguj.

Ats.: Taip. Juos visiškai plikus nurengė prie duobių, nes su rūbais tai neleido apkasti, plikus.

Kl.: Dar gyvus plikus nurengė.

Ats.: Nu, patiems liepė nusirengti visiems. Tai vat tokius skudurus, aš tokių daiktų, nu...

Kl.: O iš kur jūs, ponija, vat žinot, kad vat jiems... Kad juos plikai išrengdavo?

Ats.: Tai tie duobkasiai, juk Žagarėj daug tų duobkasių buvo, kas kasė. Visi pasakė.

Kl.: Ką jie pasakodavo?

Ats.: Nu, jie daug pasakojo, daug.

Kl.: Papasakokit.

Ats.: Vienas vokietis buvo su kulkosvaidžiu pastatytas, sakė, ir daugiau tai buvo, žinot, kas, kad patys norėjo šaudyti.

Kl.: Tai tas vokietis šaudė su kulkosvaidžiu.

Ats.: Nu, nešovė, ne jis, žinokit, tik pastatytas, šaudė tie visi baltaraiščiai.

Kl.: O tas kulkosvaidis ir nešaudė?

Ats.: Taip stovėjo tiktai, sako, tas kulkosvaidis. Tai čia vienas buvo irgi iš mūsų kaimo, žinot, toks labai smarkus, tai čia buvo laikraštį idėtas. To jau niekas, žinot, matyt nufotografavo kažkas jį, žinot, koks ar žurnalistas, ar kas. Tas buvo idėtas po karo, žinot, į laikraštį ir jis buvo nufotografuotas, kaip jis su replėmis dantis traukė tiems, kur nužudyti buvo. Lipo per tuos lavonus ir traukė auksinius dantis su replėmis.

Kl.: Ir tokia fotografija buvo, kaip jis traukė?

Ats.: Taip, taip. Buvo po karo idėta į laikraštį.

Kl.: Tai jūs jį pažinojot?

Ats.: Žinojau, pažinojau. Dabar jau jis mirė, jam abi kojas nupjovė, žmogui ir mirė. Jis...

19:36

Kl.: Jūs dar papasakokit, vat ką dar tie duobkasiai, ką jie pasakodavo, ką jie matė, ką jūs?..

Ats.: Nu, ten žiauru, ką jie matė. Nu, pasakodavo, žinot, visokių tų baisenybių. Sakė, kad šitas rabinas senosios pusės nesirengė ir viskas, sako, jį mušė, ten tašė, tašė, sako, muša ir nieko nepadare, jis nesirengia. Ir užmušė jį, sako, prie tų duobių. Čia buvo mūsų kaimynas vienas prie tų duobkasių ir dabar jisai miręs irgi čia. Tai pasakojo, kaip taip žiauru buvo. Juos irgi paėmė, žinot, nu, ne savo noru. Savo, tai nebuvo ekskavatorių ar ką, kas iškastų, tai reikėjo viską rankom kasti. O tada tos duobės buvo jau iškastos, paruoštos pištai. Jau žmogus nenorėjo savo noru, paėmė ir nuvarė jį ten kasti. Tai, žinot, toks senas

Kudulis, Kudulis buvo, žinot, išprotėjęs žmogus, tas duobkasis, ir mirė.

Jį irgi nuvarė per prievartą, žinot, tas duobes kasti. Nu, baisus laikotarpis buvo čia, nieko nepadarysit. Kokia valdžia, taip ir trypta ta mūsų Lietuvėlė.

Kl.: O kaip jie pasakodavo, ar ten juos į duobę jau suvarydavo gyvus ir nušaudavo ar šaudavo ant duobės krašto?

Ats.: Ant duobės krašto, sako, šaudydavo.

Kl.: Jie paskui turėdavo nukristi, reiškia.

Ats.: Taip, ant duobės krašto. Ten visaip buvo, kitas ir nušautas, ir gyvas krisdavo, žinot. Visaip buvo, kas ten žiūrėjo.

Kl.: O kaip juos ten šeimynom statė ar?...

Ats.: Eikit, eikit, kas ten šeimynom, ten kaip gyvuliukus varė ir viskas, kas čia juos žiūrėjo. Po to, po karo buvo, žinot, atkasta ta duobė. Nežinau, kiek daug, bet buvo atkasta. Ir ten radija, ir ten visokie, žinot, tų drožtelių (?) įdėta su bonkom, viską, sako, tai buvo atkasta. Tada irgi varė žmones, kad padėtų kasti. Ne visiėjo ten kasto tos duobės, juk žinot, kaip žiauru, tai ką tas, kai grįžo rusai, tai atkasė tas duobes. Kiek daug, aš nežinau, jų atkasė, bet jau atkasė, ne visai, bet ten gabalais tiktai atkasė pažiūrėti.

Kl.: Reiškia, kiek yra tos duobės, reiškia.

Ats.: Taip po mažą gabaliuką kur atkasė pažiūrėti.

Kl.: Ribas pamatyti, reiškia, ir tada jau skaičiuoja, kiek ten gali žmonių būti?

Ats.: Taip, taip.

Kl.: Tai tie žudikai, reiškia, jie pasakodavo jums.

Ats.: Nu, jiems ten kažkoks, kai prisigerdavo, tai kažkoks džiaugsmas būdavo. Aš nežinau, kaip žmogus, jeigu nieko blogo nėra padaręs, kaip žmogus taip sužvėrėjęs ir taip galėtų pulti. Negalėčiau to pagalvoti, nu, ką padarysi.

22:53

Kl.: Tai turbūt ir kaip vaikus žudė, pasakodavo jie.

Ats.: Visaip ten buvo. Baisu, baisu, žinot.

Kl.: Nu, o sakykit, ar jie vat po šitų žudynių, ar jie vat praturtėjo iš tų žydų turto?

Ats.: Nei vienas nepraturtėjo.

Kl.: Nebuvo tokių, kad buvo, matėt, kad biednas blogam name gyvena, o paskui va, reiškia, ten po truputį išsistatė namus.

Ats.: Ne, žinot, kad nepraturtėjo nei vienas. Aš nepastebėjau tokių, kas buvo praturtėjęs, bet jis mirdamas negalėjo nei numirti. Toks Aisgirdas buvo, tai dabar jau daug metų miręs, tai, sako, sienom kabinėjo žmogus, sienom kabinėjo, kol numirė, žinot. Nu, žinot, visą tą vaizdą mato prieš akis, gal tai jaučia tokį nusikaltimą. Nu, ką ten jūs galvojat, kad ten beprotiški turtai dideli buvo. Pas tuos bagočius buvo, pas tuos biednesnius vidutinius žydėlius taip pat, kaip ir pas mane tas turtas buvo. Aš ten nesupratau, kad ten baisūs turtai galėjo būti. Tik tai vertėsi, gi reikėjo šeimą išlaikyti ir valgyt, ir viską, jau iš dangaus nekrito niekas. Sunku buvo visiems, bet čia toks kažkoks gobštumas žmonių, nežinau. Tą skudurą gauti, užsivilkti arba ką ten, ten daiktus kokius išnešioti, čia baisu.

Kl.: Nu, ir matydavot paskui vat jau po tų žudynių, kad eina žmogus per gatvę apsirengęs. Nu, matėsi žydiški drabužiai vis tiek tokie.

Ats.: Nu, kaip, matydavom. Pas juos buvo, žinot, čia tos bagotesnės šeimos, žmonės ir tie rūbai gražūs buvo ir matydavom, kieno tie rūbai, matydavom. Galėjom matyti, kieno yra.

Kl.: Ar nepasakydavo jiems žmonės, kad kaip tau čia dabar, kaip tu...

Ats.: Sakydavo žmonės, bet niekas tai į galvą neimdavo. Nu, vaikščiodavo su tais rūbais ir su viskuom. Bet aš ten baisaus turto, jei man reikėtų savo sąžinę parduoti ir žudyti dėl šitokio tranto, tai jau ne. Aš nežinau, nu, kad taip Lietuvos laike su tais žydais ir sugyvenom Žagarėj gerai ir viską, bet kas prasidėjo... Žinot, tas buvo, aš prisimenu, iš tėvėliųėjau į namus, į kaimą pėsčia, jau žiemos laike buvo. Ir važiavo vienas Leizeris toks žydėlis su arkliu ir buvo didelį kelmą užsidėjęs ant tų rogių. Ir kažkas vienas pasitaikė, iščiupo jam iš rankų tą botagą ir šitaip pylė jį su tuo botagu, kad aš išsigandau, žinot. Nu, taip ramu buvo Lietuvoj viskas. Galvojau, už ką dabar jį muša, ir aš tada, matot, jauna buvau, nesupratau, kad čia jau, žinot. Kaip prasidėjo Lenkijoje tie visi, tai tuo momentu tas buvo. Aš tada nesupratau, tik parėjau namo ir sakau, nu, kaip šitaip galėjo mušti žmogų su jo pačio botagu ir netoli jo namo. Žmogus tą kelmą vežėsi, tas žydas, kažkas...

Kl.: Nu, jisai rėkė, už ką jisai jį muša?

Ats.: Ne, bet tas žydėlis tiktai šaukė baisiai. Čiupo už galvos, šaukė, o tas nieko, tik mušė ir mušė, plėšė su tuo botagu. Nu, aš nesupratau, paskui tiktai kaip jau praėjo tie laikai, pagalvojau, čia visų svetimų tautų kurstymai. Visų svetimų tautų kurstymai.

Kl.: O tas mušeika paskui dalyvavo žudynėse?

Ats.: Vat aš nežinau, negaliu pasakyti, aš nepažinojau jo, kuris mušė jį.

26:40

Kl.: Nepažįstamas buvo?

Ats.: Aš nepažinau jį. Gal jis ir pažįstamas, bet aš išsigandau labai, aš net nepastebėjau, tik matau, kad labai mušė ir viskas. Nu, ir taip. Kas tai po tiek metų aš tą tik suprotėjau ir pagalvojau, kad čia vat buvo lenkų jau šitie dalykėliai ir prasidėjo. Paskui tų ir lenkų bėglių čia subėgo ir žydėliai bėgo labai iš Lenkijos. Jie atbėgdavo ir prašydavo per rubežių pervesti juos. O mes gyvenom ant sienos rubežiaus, žinot. Tai taip jau prašydavo, kad nuvestau ir sumokėsim, kad tik į Rygą, kai galėtum, kur jie. Nežinau, kur toliau jau jie norėdavo.

Kl.: Tai čia tie Žagarės žydai juos vesdavo per sieną?

Ats.: Žydai tai bijodavo vesti. Tai jie atvesdavo, tai žinau, net ir į mūsų namus, kad pervesti per tą sieną. Ar negalit pervesti kaip nekaip, parodė. Ir ten dar buvo tokių jaunų žmonių, kas daugiau užsiėmė tokiu dalyku ir pervesdavo, žinot, tuos žydėlius.

Kl.: Tai jeigu čia jie bėgo per Žagarę, tai Žagarėj žydai jau žinojo, kas jų laukia.

Ats.: Visi žinojo. Jie čia sulaukdavo, nu, ten jau kaip tie jau, atvažiavo toks jaunas vienas žydėlis ir atėjo pas mus. Kaip ta pavardė, pamirštu, atvedė tą žydėlį pas mus, žinot. Mes gi ant to rubežiaus, ant sienos gyvenom, nu, tai jis prašė "tik perveskit mane ir aš galėčiau iki

Rygos nuvažiuoti". Tai vat. Anoj pusėj vėl buvo tokie žmonės, kas sugauna, nu, uždirbs, gal paimdavo žmogų, parveždavo ir būdavo, kas nuveža į Rygos dar. Žinot, tada mašinų tai nebuvo, tai reikėdavo su arkliu nuvežti. Baisūs tie, sakau, kiek pridaro tie mūsų tautai tie svetimtaučiai bėdų. Jie galvoja, kad mes, lietuviai, visi esam nusikaltėliai, čia šiokia tokia, kaip sako, nežinau. Žmonės, kurie patys nežino, ką jie dar. Tai ar vien žydėlius šaudė vokiečių laike, tai šaudė ir lietuvius. Žagarėj sušaudė čia pat be teismo, be nieko.

29:20

Kl.: Iš karto pirmom vokiečių dienom?

Ats.: Taip, varė ir sušaudė.

Kl.: Jaunimo daug sušaudė turbūt, ar ne? Vis tiek daug buvo jaunų žmonių

ten, kur...

Ats.: Nu, čia viena, kita sušaudė, kitus išvežė toliau, žinot, sušaudė. Daugelį čia sušaudė Žagarėj prie latvių kapinių tuojau žmonių be teismo.

Nu, dabar nors tas teismas jau, o tada be teismo pačiuo, sušaudė ir viskas. Koks čia džiaugsmas, nežinau.

Kl.: Tai čia juos šaudė dar prieš tą žydų šaudymą?

Ats.: Prieš žydų šaudymą.

Kl.: Iš karto, reiškia, kaip užėjo vokiečiai.

Ats.: Taip, taip.

Kl.: Nu, poniam, aš noriu jūsų paklausti vat, reiškia. Kaip buvo tas aikštėj sušaudymas, viskas, tai dabar vat kurie liko, kurie išsigelbėjo, išsibėgiojo, o kurie liko gyvi sužeisti, reiškia, juos vežė kartu su tais negyvais, kur juos užkasė?

Ats.: Tose duobėse, ten viena masinė duobė buvo.

Kl.: Tai ta duobė jau buvo iškasta, kai, reiškia...

Ats.: Taip, taip. Ir toj masinėj duobėj visus sukasė. Viena duobė yra parke.

Kl.: Tai iki tol dar ji buvo tuščia, reiškia, tai čia buvo pirmas jau toksai šaudymas į tą duobę, laidojimas?

Ats.: Nu, kurie vežė nuo gatvės, taip, taip, buvo.

Kl.: Tai į tuščią duobę guldė?

Ats.: Jo, jo. O daugiau varė visus eile ir turi eiti.

Kl.: Tą pačią dieną?

Ats.: Tą pačią dieną, tą pačią dieną.

Kl.: Reiškia, katrie išsibėgiojo, tai paskui jau nuvarė ir ten sušaudė.

Ats.: Tą pačią dieną. Nu, nedaug išsibėgiojo, jau buvo senų žmonių, buvo ir... Žydai buvo labai baugūs žmonės, mūsų lietuviai nebuvo tokie baugūs. Vis tiek būtų laikęsi, plėšęsi mūsų lietuviai kiek ne kiek, bet žydai labai baugūs žmonės buvo. Jie nebuvo agresyvūs niekuomet, nieko neužkabindavo, nieko ne. Tikrai neteko man matyti, kad ką užkabintų. Tai juos pagąsdinti tai galėdavo, žino jau, kad tokie jaunesni žmonės, bernai, kas. Tai būdavo jiems, žinot, Mikelių tokie... Žinot, jie nevalgydavo kambarių, jie valgydavo, eglėm uždengdavo stogą, susiremdavo

iš lentų, nu, ir ten jie valgydavo. Jiems į kambarį nebūdavo galima eiti valgyti, nu, tai ką. Jau mes, jau aš tokia mergiotė buvau,ėjau į mokyklą, berniukai tai su akmenais, berniukai taip duoda ir nei vienas žydėlis neišėina. Nei vienas neišėina. Pabėgam tekinos, žinot, kad jau ir nepamatytų tos mergučkos, o berniukai drąsiai mesdavo, neišėidavo. Jie neagresyvūs buvo žmonės. Nu, tų įpročių tai pas jus buvo visokių.

32:21

Kl.: Dar vat norėjau paklausti. Čia buvo, toj aikštėj sušaudė, paskui kas liko, reiškia, tie iš kitur atvažiuavę žydai irgi buvo suvaryti į aikštę?

Ats.: Į getą buvo. Pirmą buvo atvežti visi į getą.

Kl.: Iš ur buvo atvežti?

Ats.: Iš Kruopių buvo, iš Kuršėnų, iš Pašvitinio ir paskui buvo iš Akmenės atvežti. Čia buvo visi su arkliais. Su padvodom vežė. Žydėliai visiėjo pėsti, o tik turtas buvo vežime. Jie vežė savo turtą. Jau jus nesakė, kad jus ves šaudyti. Ir jus atvežė į getą. Ir į vieną namą tai, būdavo, po kiek šeimos suvaryta. Po penkias, šešias ir po dešimt šeimų. Kaip koks namas.

Kl.: Tai jūs matydavot, kaip jus veža?

Ats.: Nu, taip nuvaro. Žmonės pėsti pavargę eina, žinot. Kaip nematysi. Vieškeliu eina žmonės.

Kl.: Nu, kokie senesni turbūt arba vaikus tai gal veždavo.

Ats.: Pėsti. Vaikeliai tai, būdavo, sėdėdavo. Kitas vežime, bet eidavo ir tie vaikeliai pėsti.

Kl.: Ir seniukai pėsti eidavo.

Ats.: Visi pėsti eidavo. Niekas jų nevežė.

Kl.: Nu, jei katras negalėdavo paeiti, ar būdavo taip?

Ats.: Nu, aš tokių nemačiau. Tikrai nemačiau. Gal vietoj paliko. Kas jus gali žinoti, žinot. Bet veždavo. Turtai, būdavo, ryšulėliai ten surišti ir viskas. Gal dar koks, žinot, čemodanėlis koks idėtas ar kas būdavo. Va taip.

Kl.: Sargyba būdavo?

Ats.: Būdavo, būdavo.

Kl.: Ar ginkluota, ar be ginklo?

Ats.: Ginkluota, ginkluota sargyba. O ūkininkai... Arkliai tai būdavo ūkininkų, padvados.

Kl.: Iš ten, reiškia, iš tų jau vietinių.

Ats.: Taip. Iš kur jie vežė, iš ten jau būdavo.

Kl.: Dabar, ar sargyba būdavo uniformuota?

Ats.: Ne, neuniformuota.

Kl.: Su savo drabužiais, reiškia.

Ats.: Su savo, tik baltais raiščiais. Neuniformuota.

34:32

Kl.: Ponia, jūs dabar vat, vat tas visas vežimas, varymas į getą kiek laiko maždaug truko? Savaitę ar kelias dienas?

Ats.: Nu, žinot, kad tikrumoj negaliu pasakyti. Neilgai tęsėsi. Gal pora savaičių.

Kl.: Porą savaičių juos vežė į getą.

Ats.: Taip, taip.

Kl.: O kiek jie paskui tam gete pagyveno?

Ats.: Neilgai, neilgai. Palaukit, aš jums tuo pasakysiu, kiek ten buvo. Ten, kur mano tėveliai gyvena, susirgo vienas vaikiukas. Ir mama nuėjo į daržą, žinot. Bulves pasikasti ten, kur žydų getas. Ir buvo gydytoja tokia. Ir atvežė tą gydytoją. Ji įėjo į kambarį ir pamatė, žinot, ant sienos kad yra šautuvas. Veidai, žinot, balti pasidarė. Bet ji tą vaikelį išglobė. Jam buvo bronchitas. Nu, ir tas buvo, žinot. Aš jums pasakysiu, rugsėjo trečioj pusėj. Tai dar jie va tiek pagyveno. Porą savaičių pagyveno.

35:43

Kl.: Reiškia, rugsėjo pusėj jau jie buvo suvežti į žudynių vietą.

Ats.: Jau buvo suvežti. Jau visi į tuos getus suvaryti buvo. Visi.

Kl.: Tai jie maistą savo atsivežė. Kaip jie ten gyveno?

Ats.: Nežinau, kiek jie ten atsivežė. Nu, ką jau jie. Žmonės begalėjo atsivežti to maisto tame vežimėlyje, į ką...

3 kasetė

Kl.: Vat dar, ponias, papasakokit ką prisimenat. Vat kaip jie gete gyveno.

Ats.: Nu, ką, nu, sunkiai. Prašydavo žmonių, kai pro šalį važiuoja, kad ką nupirktumėt ar atneštumėt jiems. Prašydavo, bet kaip tai prieiti. Juk

sargyba visur pastatyta. Labai sunkiai. Nu, ką, yra, porą kartų esam duonos porą kepalų atvežę. Paskui esu nupirkusi bulkų. Buvo iškeptos bulkos pas Purinį. Tai nupirko tų bulkų. Irgi kol įmeti, žinot, per vielas.

Kl.: Mesdavot tiesiog.

Ats.: Nu, tai įmeti, ir viskas. Nu, ir iš jo nereikalauji nei to pinigų, nei nieko. Nu, ir čia va ta man Tiesniesienė, dabar ir yra ta žydelkutė gal likus čia gyva. Tai ji papasakojo. "Nu, ką, ką reikėjo valgyti, niekas sykiu nebuvo pasiėmę, ką mes, neturėjom, sako, produktų, nieko".

Kl.: Ar matydavot, kaip ten su jais elgdavosi?

Ats.: Nieko. Niekas ten nevaikščioldavo. Tik sargyba. Po getą jau nevaikščioldavo tie.

Kl.: O sargyba įeidavo į getą?

Ats.: Nu, to aš nežinau. Bet sargyba lauko pusėj būdavo. Ir čia nuo upelio, prie upelio visur sargyba buvo pastatyta. Kad jau neišbėgtų niekur.

Kl.: Bet tiktai lauke jie stovėdavo?

Ats.: Lauke stovėdavo. Lauke žmonės stovėdavo.

Kl.: O tai tą, kur jūs matėt kaip mušė šita Zagorskį, tai čia jį gete mušė?

Ats.: Ne, jau čia buvo po šaudymo. Ji atrado. Jis buvo pasislėpęs. Jį varė du, žinot, per gatvę ir taip skaudžiai mušė. Žinot, taip mušė ir per galvą, visur. Nu, mes ten daug jau žmonių stovėjom. Ir sakom, "nu, kam dabar bemušti, juk žino, kad veda žmogų sušaudyti ir dar mušti šitaip skaudžiai".

2:23

Kl.: Tai kas ten tokie jį mušė?

Ats.: Tie. Aš nepažinojau, nepažinojau.

Kl.: Tie ne žagariškiai?

Ats.: Ne. Ne žagariškiai.

Kl.: Su kuo jį mušė?

Ats.: Tokias palkas turėjo rankose. Šautuvai buvo ant pečių. Vienas su šautuvu, mačiau, kad jam davė per nugarą. Bet jau senas žmogus buvo.

Koki septyniasdešimt metų, bet toks diktas vyras buvo.

Kl.: Jau pagyvenęs toks.

Ats.: Pagyvenęs žmogus. Stambus vyras buvo.

Kl.: Ponia, dabar aš noriu paklausti. Reiškia, vat kada jie buvo syvaryti, ar vat kas nors atiminėjo iš jų daiktus, kai jie turgaus aikštėj buvo suvaryti, žydai?

Ats.: Vat, to aš nepasakysiu gerai.

Kl.: Bet kokius žiedus ar drabužius paimdavo iš jų.

Ats.: Tai čia aš pati nemačiau, bet juokėsi paskui. Čia buvo toks Kremelis žydas. Jo žmona buvo. Vaikščiojo raudonu megztuku visuomet jau.

Tai čia vienas sako, pripuolė ir nuvilko jai tą megztuką, "tau nebereiks". Tai jau jie, ten juokėsi žmonės visi iš tos. Ir paskui ten moterys vaikščiojo su tuo megztuku. Tai mes juokdavomės. Bet taip nemačiau, kad būtų ką. Negaliu pasakyti. Nu, žinoma, kad atimdavo, bet aš nemačiau.

Kl.: Tai jie buvo suvaryti, reiškia, o juos kada suvarė, tos pačios dienos rytą?

Ats.: Ne. Į getą.

Kl.: Ir į tą aikštę jau turgaus.

Kl.: Tą pačią dieną. Ir tą pačią dieną sušaudė. O daugiau po tos dienos kas liko.

Kl.: Tiktai kalbą pasakė ir sušaudė...

Ats.: Taip, taip. Ir vežė, šaudė, darbavosi visi. Ir tiktai paskui, kaip išbėgo, tiktai po to ką jau rado, tą sušaudė. Bet jie tokie žmonės. Pasidavė laisvai, rankas pakėlę.

Kl.: Gerai, ponias, tai važiuojam dabar į tą aikštę, kur mes norim parodyti, gerai? Jūs parodysit kur kas vyko, gerai?

Ats.: Nu, reikės važiuoti.

Kl.: Važiuojam. Ačiū jums labai. Viskas, stabdom tada ir važiuojam. Stop.

Filmavimas aikštėje.

Kl.: Tai, ponias, dabar parodykit, kur jūs dirbot?

Ats.: Nu, eisim dabar.

Kl.: Ne, ne. Neisim ten, ne, ne.

Ats.: Va, ten tam name kampiniam.

4:38

Kl.: Tas namas, reiškia, tolesnis už to namo.

Ats.: Aiškiai už to namo.

Kl.: Aha, dabar čia yra aikštė, reiškia. Nu, ir einam. Dabar sakykit, vat tą dieną kai čia jau tie šūviai pasipylė...

Ats.: Vat, eisim į tą galą.

Kl.: Kur jūs buvot? Iš kur jūs viską matėt?

Ats.: Parodysiu.

Kl.: Kaip jūs čia atėjot į tą aikštę?

Ats.: Pas savo seserį.

Kl.: Ai, pas seserį, o sesuo, ką jinai turėjo?

Ats.: Kirpyklą.

Kl.: Kirpyklą?

Ats.: Taip.

Kl.: Tai jinai buvo savininkė kirpyklos?

Ats.: Taip.

Kl.: Savininkė. Šeimininkė, sakykim, buvo.

Ats.: Šeimininkė kirpyklos buvo.

Kl.: Aha, aha. Tai nuomavo jinai tą kirpyklą. Iš ko jinai nuomavo?

Ats.: Iš žydėlio nuomavo tą butą. Butą ir kirpyklą nuomavo.

5:16

Kl.: Butą ir kirpyklą nuomavo.

Ats.: Ir čia dar buvo greta Kremelis toks žydėlis. Batų parduotuvė buvo.

Kl.: Aha. Nu, ir čia, reiškia, kur buvo ta kirpykla dabar?

Ats.: Kampe.

Kl.: Tas kampinis namas?

Ats.: Taip, taip.

Kl.: Kur su balkonu, ar ne?

Ats.: Ne, ne. Šičia, šičia.

Kl.: Ai, va čia, jo?

Ats.: Čia, čia.

Kl.: Šitam name viskas buvo?

Ats.: Šitam name, šitam name. Čia buvo durys šitoj vietoj, buvo. Ten buvo jos miegamas, o čia buvo kirpykla.

Kl.: Aha.

Ats.: Ir daugiau iš anos pusės. Buvo gyvenamas dar butas toliau.

Kl.: Tai ji nuomavo šita kambarį, reiškia.

Ats.: Jo.

Kl.: Čia buvo kirpykla ir dirbo jinai.

Ats.: Taip. Jinai gyveno, o čia mes viską matėm.

Kl.: Aha. Tai dabar sakykit, vat tą dieną, reiškia, jūs atėjot. Ar žydai jau buvo suvaryti, ar aikštė dar buvo tuščia?

Ats.: Tuščia buvo. Aš iš ryto pas ją buvau atėjusi ir nežinojom, kad čia tas įvyks. Niekas nežinojom, negalvojom. Ir aš atėjau pas ją. Ir taip nemalonu, kad net negalėjau grįžti namuose.

Kl.: O kodėl negalėjot?

Ats.: Nu, tai toks triukšmas čia, žinot. Tai baisu išeiti į gatvę. Nu, tai vat šitoj skveras. Buvo dvi eilės parduotuvių. Nuo vieno galo šičia iki ano buvo. Dvi eilės vienoj pusėj buvo ir tarpas buvo. Ir dar dvi eilės parduotuvių buvo čia.

Kl.: Nu, ir tada pradėjo jau tuos žydus varyti.

Ats.: Taip. O čia buvo kampe, žinot. Va, kur dabar šitas miesto vykdomasis, buvo Fridmano namas. Ir ten buvo balkonas. Ir ant to balkono Manteifelis užlipo ir pasakė kalbą. Ir paskui sušvilpė. Tą kalbą tai mes aiškiai negirdėjom, žinot. Tiktai tą švilpiuką girdėjom. Mes čia prasidarėm dar duris. Pasižiūrėjom, kas čia dėsis, ir pasipylė šūviai.

Ir pasipylė tada šūviai.

7:03

Kl.: Iš kur šaudė tie baltaraiščiai?

Ats.: Iš visų kiemų.

Kl.: Iš kiemų. Vat, kaip šitas kiemas yra, taip?

Ats.: Visuose kiemuose.

Kl.: Tarpai tarp namų, reiškia.

Ats.: Taip, taip. Visuose kiemuose buvo šitie dalykai. Kiekvienam kieme išbėga visi tuoj su šautuvais. Ir visiems liepė žydeliams sugulti.

Kl.: Dar prieš pradėdami šaudyti?

Ats.: Jau šaudydami liepė sugulti. Sušaudė ir liepė gulti.

Kl.: Šaudė ir šaukė, "gilkit", reiškia.

Ats.: "Gulti", jo. Nu, ir gula daug žmonių. Labai daug gulasi tų žmonių.

Nu, ir buvo sužeistų. Nu, ir atvažiavo mašina ir tuos sužeistus metė į mašiną ir vežė į parką. O daugiau kitus, kurie nebuvo sužeisti, nuvarė pėščiom.

Kl.: Ponia, dar apie tą šaudymą pasakykit. Reiškia, jie pradėjo šaudyti.

Liepė gulti, reiškia. Šaudė į stovinčius žmones ar į sugulusius taip?

Ats.: Į stovinčius.

Kl.: Į stovinčius?

Ats.: Stovinčius.

Kl.: Jau kai jau gulėjo, tada į gulinčius nebešaudė?

Ats.: Nebešaudė, nebešaudė.

Kl.: Va ten biškį blogai įsirašė. Aš dar kartą pakartosiu klausimą ir norėsiu, kad jūs atsakytūt. Reiškia, baltaraiščiai išbėgo, pradėjo šaudyti, taip?

Ats.: Taip.

Kl.: Ir šaukė, "gulkitės".

Ats.: "Gultis", jie. Ir tada žmonės gula visi, o... Ir tada, kaip gula, tuos sužeistus rinko su mašina. Tie patys žydėliai metė į mašiną ir išvežė į parką. O daugiau juos varė pėščiom visi. Sargyba greta ir varė

prie duobių.

Kl.: Dabar, reiškia, baltaraiščiai šaukė "gultis". Tai, reiškia, šaudė
į
stovinčius ar į gulinčius žmones?

Ats.: Į stovinčius.

Kl.: Į stovinčius?

Ats.: Į stovinčius.

Kl.: Į tuos, kurie dar nespėjo atsigulti?

Ats.: Taip, taip.

Kl.: Tai tie, kurie krito greičiau, tai tie išsigelbėjo, reiškia?

Ats.: Jo. Tie išsigelbėjo, jo.

Kl.: O paskui į gulinčius šaudė?

Ats.: Ne, nešaudė. Varė. Liepė stoti ir varė eilėm į parką.

Kl.: Eilėm varė?

Ats.: Jo, eilėm varė. Ten, nežinau, po kiek tų žmonių, bet varė. Ir
sargyba buvo greta. Ir varė, o mes čia va per langą žiūrėjom.

Kl.: Per kurią langą žiūrėjot?

Ats.: Va čia buvo langas.

Kl.: Aha.

Ats.: Kirpyklos. Čia durys bivo, o čia langas buvo. O ten miegamo
langas
buvo, jo.

Kl.: Tai čia iš šito tarpo irgi šaudė? Iš šito tarpo irgi šaudė?

Ats.: Iš visų tarpų. Iš visų tarpų. Iš viso kiemo. Iš viso kiemo, o
Menteifelis buvo ten. Kur dabar miesto vykdomasis, ten buvo. Ten buvo
Fridmano namas su balkonu. Buvo daktaro Fridmano.

Kl.: Ponia, kokie čia baltaraiščiai šaudė? Ar žagariečiai, ar
atvažiavę?

Ats.: Iš viso jie buvo, iš visų. Iš viso miestelio.

Kl.: Iš visų miestelių.

Ats.: Iš viso miestelio buvo.

Kl.: Ir iš visų miestelių šaudė?

Ats.: Iš visų miestelių buvo. Nepažįstami. O paskui po to vienas išėjo antrą dieną pas seserį, kaip aš nebuvo grįžusi. Tai sako, "kaip jums patiko ta komedija". Nu, žinot, žiauru.

Kl.: Ką sesuo atsakė?

Ats.: Nu, nieko neatsakė. "Kaip jums patiko šita komedija?"

9:59

Kl.: O dar sakė ką nors jisai?

Ats.: Nieko daugiau. Matė, kad mes nieko neatsakėm, ir nieko nesakė. Nieko neatsakėm mes.

Kl.: O dabar kaip buvo, sakykit. Ar buvo žydėliai, kad jie kažkur tai išsibėgiojo į tuos tarpus tarp namų, į kiemus?

Ats.: Nu, gal.

Kl.: Ir jie čia visi pasiliko?

Ats.: Pasiliko. Nu, kur pabėgsi. Tuo tarpu į kiemus negalėjo pabėgti nei vienas. Kur gi pabėgsi. Sargyba kiekvienam kieme. Prie kiekvieno kiemo buvo. Prie kiekvieno kiemo.

Kl.: Dabar, ponija, sakykit, kada tuos žydus jau pradėjo į aikštę varyti, reiškia, ar tie baltaraiščiai jau stovėjo kiemuose, ar jie vėliau atėjo?

Ats.: Jie jau buvo išrikiuoti visi.

Kl.: Išrikiuoti.

Ats.: Jo. Visi buvo išrikiuoti.

Kl.: Tai jūs juos matėt, kad jie išrikiuoti yra kiemuose?

Ats.: Ką ten, žinot, matysi. Juk nepasirodė visiems. Bet jau pasisakė paskui žmonės, kad jau buvo išrikiuoti kiemuose. Nesirodė. Nesirodė niekam. Kiemuose pastatyti ir viskas, buvo.

Kl.: Nu, gerai. O paskui tada jau kur tie sunkvežimiai sustojo, kada jau juos krovė?

Ats.: Juk, žinot, čia nebuvo nei vieno medžio, nieko. Aikštė, turgavietė čia buvo. Ir čia buvo gryna turgavietė, nu. Ir tuos, šituos... Parduotuvės buvo dvi eilės ir čia viską aiškiai galėjai matyti.

Kl.: Kiek sunkvežimių jie privarė lavonus vežti?

Ats.: Viena. Viena sunkvežimį. Tuos sužeistus su tuo sunkvežimiu varė,
o
kitus pėsčius varė. Pėsčius varė.

Kl.: O užmuštus ir sužeistus...

Ats.: Taip. Metė iš sykio į mašiną.

11:52

Kl.: Ar mašina pilna buvo?

Ats.: Nu, pridrėbta pilna. Bet iš kelių sykių važiavo mašina. Iš kelių
sykių važiavo, taip.

Kl.: Tai čia kelintą valandą tas įvyko maždaug?

Ats.: O, žinot, tas buvo kokią devintą valandą ar dešimtą prasidėjo tas
didysis, baisus.

Kl.: Jau šaudymas prasidėjo. Devintą ar dešimtą?

Ats.: Jo, jo.

Kl.: O varė kada?

Ats.: Nu, irgi taip po aštuonių pradėjo rikiuoti ir suvarė į aikštę
čia.

Kl.: Stop. Viskas.

Ats.: O paskiau...

Kl.: Man tai visur, vat kur aš žiūriu, vat visi šitie žydiški namai,
tai
man vis... Tai ką jie darydavo vakarais?

Ats.: Būdavo, tai jie vaikščiodavo kultūringai visur. Ligi kalno iki
toli, visur.

Kl.: Būdavo, pasivaikšto, susitinka vieni kitus, pasikalba ten.

Ats.: Taip, taip, pilna. Ir mes, lietuviai, sykiu eidavom.
Vaikščiodavom
vakarais visuomet.

Kl.: Visi ant balkonų stovėdavo.

Ats.: Taip, taip. Bet daugiausia vaikščiodavo. Jie norėdavo vaikščioti
po darbo valandų visuomet.

12:50

Filmavimas iš kito aikštės kampo

Kl.: Dabar, ponias, sakykit, o tą vat spalio dieną, kai tas čia sušaudymas vyko, čia buvo pilna aikštė ar kokias pusė aikštės. Va, kiek aikštės buvo žmonių užpildyta?

Ats.: Žinot, kad čia beveik pilna aikštė buvo, jo.

Kl.: Beveik pilna buvo.

Ats.: Tai, žinot. Supraskit, kad čia dar buvo... Dar buvo, žinot, šitas...

Kl.: Kas buvo, ponias?

Ats.: Tie namai, tos parduotuvės dvi eilės, atsimetė. Tai čia buvo pilna aikštė.

Kl.: Bet tai jie jau tuose namuose nebegyveno jau...

Ats.: Ne, ne. Čia nebegyveno niekas. Niekas negyveno.

Kl.: Jau tie namai tušti stovėjo?

Ats.: Tušti, tušti. Tuščios parduotuvės čia buvo.

Kl.: Ir jie visi čia, reiškia, jau buvo suvaryti.

Ats.: Taip.

Kl.: Ar jie buvo su daiktais?

Ats.: Nu, ryšulėlius nešėsi, į darbą važiuoja. Ryšulėlius susirišę tik buvo.

Kl.: Tai paskui tie visi ryšulėliai čia jau...

Ats.: Čia mėtėsi ant gatvės visi. Šliurytės, skarytės, ryšulėliai visokie. Visokie rūbeliai mėtėsi.

Kl.: O sakykit, ponias, jūs vat žiūrėjot ten, reiškia, iš tos kirpyklos. O paskui, kada jau tas šaudymas baigėsi, jūs išėjot arčiau prie tų žmonių pasižiūrėti?

Ats.: Ne, oi, niekas iš kambario neišėjom. Neišėjom iš kambario.

Kl.: Tai kada jau išėjot iš kambario?

Ats.: Kas gi jums leis. Čia gi nepasimaišė. Mes tik išėjom, kai baigė čia viską vežti. Tik išėjom biškį pažiūrėti. Ir tai tą vakarą bijojom čia išeiti. Bijojom išeiti.

14:13

Kl.: Tai visą dieną prabuvot kirpykloj?

Ats.: Taip. Ten kirpykloj. Ir bijojom, žinot. Ir juk čia girdėti buvo, visokie ir nesimaišėm mes. Nesimaišėm čia.

Kl.: O kas buvo girdėti?

Ats.: Tie patys, kas šaudė.

Kl.: Jie jau pagėrę buvo, tie, kurie šaudė?

Ats.: Pagėrę buvo. Visi stipriai pagėrę buvo. Nes mes niekur neišėjom iš kambario.

Kl.: Tai kiek laiko jūs prabuvot, kada jau viskas pasibaigė, reiškia, toj aikštėj?

Ats.: Pasibaigė. Visą tą dieną prabuvom. Aš palikau per naktį čia ir tik aš antrą dienąėjau namo iš sesers. Aš čia.

Kl.: Visą dieną ir naktį prabuvot namuose?

Ats.: Taip, namuose prabuvau. Niekur neišėjau.

Kl.: Ponia, dabar aš noriu jūsų paklausti. Vat, ką jūs matėt, atpažinot ir dabar vat prisimenat iš tų žydų vat? Kad pavardėm pasakytumėt, reiškia, aikštėj ką jūs matėt?

Ats.: Nu, ką aš mačiau.

Kl.: Buvo. Gydytojas buvo nušautas.

Ats.: Gyvi buvo. Labanavičienė buvo va čia gyva. Tas bankas. Direktorių mačiau gyvą. Mūsų Aizenštata mačiau gyvą. Paskui šitame name Kazlauskaitės, Kazlausko provizorę mačiau gyvą. Sušauta buvo. Ji sėdėjo atsisėdusi. Nu, žinot, kad negalėjau visus, tiek susijaudinusi, nei pastebėti. Kažkaip gailestis ir viskas buvo. Negalėjau net pažiūrėti į juos.

15:26

Kl.: O ką matėt nušautus?

Ats.: Oi, aš net, prie kapinių aš nebuvo, žinot. Pamatyčiau, kas nušautas.

Kl.: Bet jau gyvas, tai gali atpažinti, bet negyvas, tai žmogus nepažinsi.

Ats.: Taip, taip. Tarp tų nušautų aš nepastebėjau tų. Tikrai nieko nepastebėjau. Ir pagalvokit, vis tiktai per gatvę dar ir ten toliau buvo. Ir anoj pusėj buvo už tų namų buvo sušaudytų žmonių daug. Tuos aš nepastebėjau.

Kl.: Ir už namų antroj eilėj irgi buvo?

Ats.: Taip. Visur aplinkui. Visas skveras buvo čia pilnas. O medžio čia nebuvo nei vieno. Nebuvo nei vieno medelio.

Kl.: Kas čia buvo?

Ats.: Čia buvo brukas, žinot, gatvė. Kaip éjo vokiečiai, tai tas žydelkutes išvarė čia va. Visos senos. Jaunosžydelkutės tą bruką va visą išvarė.

Kl.: Žagariškės žydelkutės?

Ats.: Jo, jo. Ravėjo čia moterys visos. Ir senos, ir jaunos. Čia buvo akmenai visur ir gatvė tokia buvo. Ir čia visa ta aikštė akmenais buvo išbrukavota.

Kl.: Nu, sakykit, ponias, o kol ravėjo, reiškia, jas ten mušė ar spardė kažkaip?

Ats.: Ne, nemačiau, kad muštų. Visos sau ravėjo, žinot. Tik karšta diena, mačiau, buvo. Aš mat irgi taip pat vaikščiojau. Čia buvau kažko atvažiavusi. Mačiau, kad jos visos ravėjo.

Kl.: Tai jos ravėjo jau iš geto ar buvo jos iš savo namų?

Ats.: Iš geto. Iš geto.

Kl.: Jau gete buvo.

Ats.: Iš geto buvo. Iš geto buvo atvarytos visos ravėti apžėlusią gatvę čia. O taip kaip savininkai gyveno, kiekvienas savo gabalėlį ravėjo.

Kl.: Kas jas saugojo, kai jos ravėjo tą aikštę?

Ats.: Buvo baltaraiščiai.

Kl.: Žagariškiai.

Ats.: Žagariškiai buvo.

Kl.: Tai kas tokie buvo?

17:08

Ats.: Nežinau. Nesakysiu, kas buvo.

Kl.: Nu, o sakykit vat... Ten vėjas labai.

Filmavimas iš kito kampo

Ats.: Buvo labai plačiai tie baltaraiščiai. Šitie tikrino kiekvieną. Visur buvo patikrinta.

Kl.: Iš visų pusių šaudė?

Ats.: Iš visų pusių šaudė. Iš visų pusių šaudė.

Kl.: Tada gerai. Dabar va žiūrėkit, aš galvoju, jeigu jie šaudė vienas priešais kita, tai jie galėjo ir patys susišaudyti?

Ats.: Nu, matot, kad čia buvo pastatai.

Kl.: Ai, tai jie buvo užsidengę?

Ats.: Užsidengę buvo. Pastatai čia buvo mūriniai. Ištisi pastatai buvo mūriniai.

Kl.: Po kiek? Po kiek sunkvežimių išvežė vat paskui jau tuos sužeistus?

Ats.: Nu, žinot, nepasakysiu kiek. Tik jau mačiau, kad kelius vežė. Kiek nepasakysiu. Pirmą sunkvežimį kai sukrovė mačiau. Daugiau tai keli sunkvežimiai važiavo.

Kl.: Kur stovėjo pirmas sunkvežimis?

Ats.: Va ten. Mano seseria ten stovėjo.

Kl.: Tai prie pat jūsų stovėjo tas sunkvežimis?

Ats.: Prie pat mūsų stovėjo tas sunkvežimis.

Kl.: Kaip juos, sakykit, krovė į tą sunkvežimį?

Ats.: Žydėliai patys stovėjo ten.

Kl.: Patys žydėliai krovė.

Ats.: Patys žydėliai.

Kl.: O kurie sužeisti buvo?

Ats.: Ir tuos įkėlė į tą mašiną, kurie negalėjo paeiti.

Kl.: Ar juos guldė ant lavonų, ar sodino?

Ats.: Metė, ir viskas. Ir tvarkykis kaip nori. O, žinot, o šitie, kurie dar galėjo, žinot, eiti, taiėjo pėsčiom.

18:33

Techninis pokalbis

Kl.: Kas čia dabar pastatyta, koks čia kryžius?

Ats.: Čia yra partizanams, kur žuvę.

Kl.: Tai čia tarp jų irgi yra žydšaudžių ar ne?

Ats.: Ne. Nu, gal koks ir yra, bet čia ir gerų žmonių juk tų partizanų buvo, ir buvo žydšaudžių visokių. Taip tai į užsienį išvažiuoja, pavardę pasikeičia ir gyvena. Juk žinot, kad labai daug tokių, kas išvažiavę ir pasikeičia pavardę, žinokit, kad tas jau prasikaltęs.

Kl.: O pavardės parašytos yra ant tų paminklų?

Ats.: Ne, ne. Čia visiems, visiems bendrai.

Kl.: O žydšaudžių buvo jų tarpe, tarp šitų partizanų? Buvo, kurie paskui į partizanus išėjo ir ten žuvo?

Ats.: Žinot, kad iške tokių, musiet, nebuvo.19:51

Kl.: Tai čia reikėtų turbūt ir tiems žuvusiems žydams pastatyti paminklą?

Ats.: Tai jau tikrai. Aš ir sakiau, kad jeigu tiems, tai, sakau, reikėtų ir tiems antroj pusėj čia pastatyti. Taip mano nuomonė tokios durnos.

Kl.: Taigi žuvo žmonės.

Ats.: Taip. Bet jūs žinokit – kiti skaito, kad žydai ne žmogus. Mano tėvelis auklėjo, kad visi, kas turi širdį ir kraują, visi vienodi.

Kl.: Taip.

Ats.: Visi vienodi.

Kl.: Vienam krašte gimėt ir gyvenot.

Ats.: Taip, taip, ir visokios tautos. Ir latviai gyveno, čia daug buvo, biegaliai, ir žydai, ir buvo čia gi rusų tautos žmonės iš pirmojo karo.

Kl.: Tai tie sunkvežimiai, reiškia, stovėjo. Reiškia, pirmas sunkvežimis ten stovėjo.

Ats.: Taip, taip, ties šita vieta, va čia. Ir tokie ten sunkvežimiai, žinot, tos kaip pobiedos seniau kaip buvo čia tokios. Tos, nu, tokios, ne kaip anos palutarkos, kaip vadino jas.

Kl.: Nu, ir kaip ten tada metė tuos žmones?

Ats.: Metė ir viskas. Bortas buvo, metė žydėlius, ir patys turėjo mesti.

Čia jau patys žmonės turėjo daryti.21:03

Filmavimas iš kitos vietos

Kl.: Tai tą, vėl pamiršau...

Ats.: Jakumienė?

Kl.: Jakumienė. Palaukit, tiktai va užsirašysiu. Aha. Ponia, kaip jūs sakėt, kieno ten namas buvo?

Ats.: Čia buvo dvi eilės parduotuvės ir pačiam gale buvo žydėlių irgi namelis, jos prijungtos. Jos visos buvo prijungtos viena prie kitos. Ji buvo Makumienė, irgi ten nebloga parduotuvė buvo. Nu, ir ji, kaip jau užėjo čia nelaimės, ji išbėgo į kaimą, dar nebuvo tie šaudymai. Nu, ir išsinešė turta, išsinešė turta, žinot, su čemodaniuku. Ten auksą ar ką ten moteris, nu, ją Daukšių balose, nupjovė dukrai ir jai galvas abidvi.

Atrado nupjautą galvą.

Kl.: Tai čia netoli tos vietos, kur jos slapstėsi?

Ats.: Taip. Paskui žmonės šnekėjo, kas padarė. Tai nežinau, ten nubaudė ar nenubaudė. Bet kas tuo laiku baus? Žydėlėm tom nupjovė galvas, abidviems, dukrai ir motinai.

Kl.: Tai tas surado, tiktai galvas surado, ar?..

Ats.: Nu, atrado galvas ir tuos žmones nupjautus, ir viskas.

Kl.: Tai kodėl nupjovė galvas?

Ats.: Nu, paklauskite. Gal kaime tos turi, ką turėjo sykiu, tą čimodanėlį, auksą ar ką.

Kl.: Nu, o jūs pažinojot tuos žmones, ant kurių paskui sakė, kad ten?..

Ats.: Ką aš žinau, bet per daug aš su jais. Aš tai nelindau į tuos tokius dalykus.

Kl.: Tai čia buvo dar prieš suvarant į getą juos?

Ats.: Suvarant į getą, prieš tai.

Kl.: Reiškia, dar jie gyveno savo namuose.

Ats.: Jo, jo, taip, taip. Nu, čia plačiai kalbėjo, kas ten galvas nupjovė, bet aš jau tą pavardžių... Pamiršus jas.

Kl.: Nu, o praturtėjo jie iš to aukso?

Ats.: Ne, jau miręs, nebėra to žmogaus, jo jau nebėra. Jį suspardė gatvėj kažkas galvą ir jis mirė.22:56

Kl.: Nu, dėkui tamsta. Viskas. Stop.

Atskiras epizodas

Kl.: Ir, ponია, ir apie kokį dar žydėlį vat?

Ats.: Tai, žinot, mes gyvenom, mano tėtis, prie tilto ant antro aukšto. Kaip buvo perkelti, iš geto suvarė į mūsų namus gyventi, o ten tėvelį perkėlė. Ir aš ant vieškelio stovėjau su mama ir kalbėjau, tai, žinot, žydėlis šlavė gatvę priešais. Ir atėjo du baltaraiščiai, paėmė tą žydėlį už galvos pradėjo mušti į žemę, mesti, žinot. O ta mama išbėgo, šaukia, žinot, prašo, bliuana, žinot, tai tie bėga paskui tą senelę. Ta senelė įbėgo į kiemą, dar jie apmušė tą vaiką. Aš tiesiog susiėmiau už galvos, sakau, Viešpatie, musiet, beširdžiai žmonės. Jis nieko nedarė, gatvę šlavė.

Kl.: Kaip jam liepė, taip jis ir valė.

Ats.: Taip.

Kl.: O tai kokia mama? Jūsų mama išbėgo?

Ats.: Jo mama. Jo mama išbėgo ir šaukė, kad nemuškit. Prašė ir šaukė visokiais žodžiais gražiais, o jie pradėjo ginti tą moteriškę, seną moterį. O tas berniukas jau buvo kokį trisdešimt metų, berniukas.

Kl.: O jo pavardę žinot?

Ats.: Nu, kad aš tos pavardės, jie ten pat gyvena, nežinau tos pavardės jo.

Kl.: Tai kada šitas buvo dalykas?

Ats.: Tas buvo, dar nebuvo šaudyti į getą. Dar nebuvo šaudyti.

Kl.: Tai jie savo namuose gyveno?

Ats.: Jo, dar. Jie ne savo namuose, jie buvo atvežti irgi ten, į getą. Ten jau buvo prasidėjęs getas nuo tos vietos.

Kl.: O jūs jau iš savo namelio matėt?

Ats.: Mes iš aukšto, iš antro namelio matėm tą vaizdą baisų.24:37

Kl.: O tie, kur mušė, jie žagariškiai buvo?

Ats.: Žagariškiai buvo. Laba diena. Jie dabar visi mirę yra, nebėra jų.

Kl.: O tai jie ką nors jam sakė, šaukė ant jo?

Ats.: Nu, ką ten. Mes negirdėjom iš antro aukšto. Tai ką jis ten galėjo, jie paėmė už galvos visą ir rankom metė galvą į žemę, nosytę metė į žemę, taškė ten, žinot, jau. Mušė jį, spardė paskui, o ta motinėle šaukė.

Kl.: Tai paskui jau tas vaikas jau pasiliko gulėti?

Ats.: Paliko. Atsikėlė, vargšas atsikėlė ir įėjo į kiemą, bet jau buvo labai sumuštas.

Kl.: Ir mama sumušta?

Ats.: Mamos nesumušė, mama pabėgo į kiemą atgal. Pradėjo jie vytis, ji nubėgo į kiemą atgal.

Kl.: Jos negynė niekas, nebandė ginti?

Ats.: Nu, kas gins, nu, kas gins. Kas gins, niekas negynė, nei vienas.

Kl.: Tik dviese buvo?

Ats.: Taip, dviese buvo.

Kl.: Tai jie pažįstami tarpusavyje buvo?

Ats.: Kas?

Kl.: Tie, kurie mušė, jie jį gi pažinojo ar ne?

Ats.: Jiems nesvarbu, kad tik žydelis, kurio jie tikrai nepažinojo. Žinot, kad tie žmonės nepažinojo jo. Jiems nesvarbu, kad tik žydelis buvo.25:50

Kl.: Stop. Viskas.

—